zoekbeeld

Nieuwsbrief van

Stichting ANEMOON

Voorwoord 2

Nauwe korfslakken verplaatsen bij Hoek van Holland; het hoe en waarom van een translocatie 3

Nauwe korfslak afgenomen door natuurbeleid 13

Het natuurbeleid en de afname van de Nauwe korfslak 17

Zoekdier (en Herinnering eerdere zoekdieren) 24

Colofon

Cover: kruipende Nauwe korfslak *Vertigo angustior* (foto: PICTAN).

Zoekbeeld is de nieuwsbrief voor vrijwilligers en relaties van Stichting ANEMOON. Dit is nr 9(1): 2019

Redactie / lay-out
Adriaan Gmelig Meyling, Inge van Lente, Rykel de Bruyne anemoon@cistron.nl

Strandaanspoelsel Monitoring project (SMP)
Strandwacht-contactpersonen:

Texel	Rob Dekker rob.dekker@nioz.nl
Petten	Trudy Kühne tkuhne@hetnet.nl
Camperduin	Yvonne Koning ya.koning@quicknet.nl
Castricum	Janny Meulenkamp pjcmeulenkamp@hetnet.nl
IJmuiden	Alie van Nijendaal alie@aliepostma.nl
Katwijk	Marijke Kooijman m.kooijman@eucc.net
Den Haag	Laus Hendriks hendriks27@zonnet.nl
Neeltje Jans	Petra Sloof pasloof@kpnmail.nl
Ameland	Theo Kiewiet theokiewiet@gmail.com

Monitoringproject Onderwater Oever (MOO) (met duikers)
Contact: Niels Schrieken nielsschrieken@gmail.com

Litoraal Inventarisatie en Monitoringproject (LIMP) (getijdengebied)
Contact: Luna van der Loos limp.anemoon@gmail.com

Purperslak Inventarisatie en Monitoring Project (PIMP)
Contact: Floor Driessen driessen.floor@gmail.com

Atlasproject Nederlandse Mollusken (ANM) (ook land en zoetwater)
Contact: Rykel de Bruyne rykelhdebruyne@gmail.com

Monitoring/inventarisatie weekdieren habitatrichtlijn (HabSlak)
Contact: Arno Boesveld h.dijkstra84@chello.nl

Lezingen, Educatie, Studiemateriaal (LESS) (soortherkenning)
Contact: Brendan Oonk brendan.oonk@gmail.com

Gegevensverwerking
Contact: Nancy Elbersen anemoon@cistron.nl

Validatie van waarnemingen op waarnemingen.nl
Contact: Tello Neckheim cmneckheim@kpnmail.nl

ANEMOON-website
Contact (technisch): Niels Schrieken nielsschrieken@gmail.com
Contact (redactioneel/content: Inge van Lente anemoon@cistron.nl

Publicaties op Nature Today
Contact: Peter van Bragt phvanbragt@kpnplanet.nl

Invoeren van uw waarnemingen:
Voer uw waarnemingen s.v.p. in via de volgende (NEM) portalen
Duikwaarnemingen: zoute wateren: MOO-portaal
Duikwaarnemingen: zoete wateren: MOO-zoet-portaal
Waarnemingen getijdengebied: LIMP-portaal

Beeldmateriaal
Indien niet anders vermeld: PICTAN (afbeeldingen-archief ANEMOON)

Stichting ANEMOON hanteert gedragsregels en verwacht van haar medewerkers, veldwerkers en vrijwilligers dat ze zich daaraan houden. Deze regels, beter te zien als erecode, zijn opvraagbaar bij ANEMOON.

Stichting ANEMOON

Postbus 29, 2120 AA Bennebroek
website www.anemoon.org E-mail anemoon@cistron.nl

Deze nieuwsbrief is mede uitgebracht in het kader van het Netwerk Ecologische Monitoring (NEM)

Voorwoord

Door Adriaan Gmelig Meyling

Dit nummer van Zoekbeeld verschijnt pas laat in 2019. De reden hiervoor is dat we in dit nummer speciale aandacht besteden aan de Nauwe korfslak *Vertigo angustior* en de landelijke afname daarvan. Na berekeningen van het Centraal Bureau voor de Statistiek en eigen monitoringsonderzoek, is in goed overleg besloten op 9 juli 2018 een natuurbericht over dit onderwerp uit te doen gaan via de website Nature Today (zie ook Zoekbeeld 8 (2) p. 6). De afname en het bericht zorgden binnen het natuurbeleid voor nogal wat reacties. Het betreffende bericht treft u aan op pagina 14. Ook de andere bijdragen in dit nummer hebben te maken met de (afname van) de Nauwe korfslak.

Om niet alleen minder positief over de Nauwe korfslak te berichten, is in dit nummer ook een bijdrage opgenomen over de verplaatsing (met een fraaie term 'translocatie' genoemd) van een deel van de populatie korfslakken bij Hoek van Holland. Dit was nodig omdat het belangrijkste deel van deze populatie gedoemd was te verdwijnen door de aanleg van de Hoekse Lijn-metro. Mede gezien de ook in de Zuid-Hollandse duinen waargenomen afname, heeft de Gemeente Rotterdam besloten deze translocatie uit te voeren, om zo in elk geval de mogelijkheid te scheppen dat een deel van de gedoemde populatie elders kan doorleven. In het navolgende artikel leest u hoe een en ander in zijn werk is gegaan en waarom Stichting ANEMOON heeft besloten hieraan mee te werken.

Basisgids Strandvondsten

In dit nummer van Zoekbeeld staan geen bijdragen over zee-organismen. Dit betekent echter niet dat hier de afgelopen periode geen aandacht voor was. Achter de schermen is namelijk hard gewerkt aan de 'Basisgids Strandvondsten'. Voor dit boekproject hadden we al jaren geleden aan de KNNV medewerking beloofd. Bij de totstandkoming hebben veel vrijwilligers (strandwachters, duikers en anderen) meegeholpen en ons informatie en foto's ter beschikking gesteld. In de gids zijn ze genoemd en bedankt, maar ook vanaf deze plek wil ik iedereen die meehielp graag nogmaals bedanken!

De gids zag onlangs het licht (juni 2019). Het doel was een basis te vormen van waaruit je op en bij het strand verder kunt kijken. Ter informatie volgen hier enkele beschrijvende zinnen: "Met veel foto's en toegespitste beschrijvingen maak je kennis met de biodiversiteit van het Nederlandse kustgebied. Ruim 230 soorten uit tal van groepen zoals schelpen, krabben, zeesterren en zee-egels tot kwallen, zee-anemonen, wieren, poliepjes en mosdiertjes komen aan bod. Naast soorten die op onze Noordzeestranden kunnen aanspoelen, zijn ook soorten opgenomen die bij laagwater in strandpoelen en in getijdenpoelen tussen stenen op strekdammen, strandpiertjes en op havenhoofden te vinden zijn. Ook worden diverse soorten beschreven die je bij laagwater kunt tegenkomen in slikgebieden langs de Oosterschelde, het Grevelingenmeer en op allerlei andere plaatsen langs de kust".

Nauwe korfslakken verplaatsen bij Hoek van Holland; het hoe en waarom van een translocatie

Adriaan Gmelig Meyling & Arno Boesveld

1. Verzamelen van strooisel voor de translocatie

Het verplaatsen van populaties dieren en planten (translocatie) druist in tegen de uitgangspunten van Stichting ANEMOON. Natuur dient zich altijd zo natuurlijk mogelijk te kunnen ontwikkelen en het behoud van bestaande populaties geniet de voorkeur. Desondanks is besloten mee te werken aan de verplaatsing van een populatie Nauwe korfslakken in de duinen bij Hoek van Holland in 2018. In deze bijdrage leggen we uit hoe een en ander in zijn werk ging.

De Nauwe korfslak is een kleine slakkensoort die beschermd wordt door de Europese Habitatrichtlijn in daartoe aangewezen Natura2000-gebieden. De slak is in Europa zeldzaam, maar komt in Nederlandse duingebieden in bepaalde biotopen nog relatief veel voor. Ons land heeft daarom een bijzondere verantwoordelijkheid voor het behoud van deze soort. Het voorkomen van de dieren is indicatief voor ongestoorde bodems. Het grootste deel van de landelijke populatie komt bij ons voor in kalkrijke duingebieden. Door de bescherming van de Nauwe korfslak-habitat worden ook allerlei andere bodemdieren beschermd. Bescherming waarborgt dus niet alleen het voortbestaan van deze ene soort, maar ook een belangrijk deel van de biodiversiteit in de duinen, iets wat nog best vaak over het hoofd wordt gezien.

Lightrail-verbinding doorkruist populatie

In het Natura2000-gebied Solleveld & Kapittelduinen bevinden zich meerdere deelpopulaties van de Nauwe korfslak. Dit gebied is daarom mede voor deze soort wettelijk aangewezen als beschermingszone (Natura2000-gebied). Precies daar waar de belangrijkste populatie zich bevindt, in het Vinetaduin, wordt een lightrail-verbinding aangelegd tussen station Hoek van Holland en het strand. Ondanks de beschermde status van deze populatie, is vergunning verleend voor de aanleg van deze 'Hoekse Lijn'. Juristen hebben namelijk op basis van tal van rapporten geconcludeerd dat de aanleg van de lightrail geen significant negatief effect heeft op de totale populatie van de Nauwe korfslak binnen het Natura2000-gebied Solleveld & Kapittelduinen.

Significant

Voor biologen, statistici en wetenschappers zijn zulke juridische uitspraken op zijn zachtst gezegd verbazingwekkend. Zeker is immers dat de populatie binnen het Vinetaduin fors zal afnemen. Dat kan niet anders, aangezien het belangrijkste deel van het leefgebied door de ingreep wordt vernietigd.

2. Het duingebied Solleveld en Kapittelduinen (rood) is een langgerekt Natura2000-gebied waarbinnen meerdere kleinere duingebieden liggen, waaronder het Vinetaduin (gele pijl).

Significant (vervolg)

In de statistiek betekent een ‘significant effect’ dat met een bepaalde zekerheid (doorgaans met een kans groter dan 95%) een bepaald effect optreedt; in dit geval dat de omvang van een populatie zal veranderen. Juridisch gezien zou de term ‘geen significant effect’ dus betekenen dat de populatie geen verandering van betekenis zal ondergaan, kortom dat de soort zich in het Natura2000 gebied zal kunnen handhaven, ongeacht de afgenomen aantallen. Daarbij wordt er van uitgegaan dat de geplande mitigerende (effect verminderende maatregelen) daadwerkelijk worden uitgevoerd en bovendien volledig zullen werken.

Mitigerende maatregelen

Om de deelpopulaties van de Nauwe korfslak die binnen het lightrail-tracé voorkomen te behouden en ook de individuele dieren zo veel mogelijk te sparen, heeft de Gemeente Rotterdam besloten te trachten de slakken over te brengen naar ander gebied dat zo goed mogelijk voor deze soort zal worden ingericht. Aan Stichting ANEMOON is gevraagd bij deze translocatie te adviseren en het nodige onderzoek uit te voeren. Daarnaast is besloten tot monitoringsonderzoek, om zo te kunnen volgen of en zo ja in hoeverre het overplaatsen van de Nauwe korfslakken succesvol is geweest.

Opdoen van kennis

Het is allerminst zeker of een overgezette populatie zich in een nieuw ingericht gebied zal kunnen handhaven. Er bestaat in ons land immers nauwelijks tot geen toepasbare kennis over het verplaatsen van hele populaties Nauwe korfslakken. Met name het ontbreken van die kennis en dus de mogelijkheid om via de voorgenomen translocatie kennis op te doen, was de hoofdreden waarom Stichting ANEMOON na rijp beraad heeft besloten op het verzoek van de Gemeente Rotterdam in te gaan.

De vergunning is verleend en de Lightrail-verbinding zal zeker doorgaan. Dat de populatie Nauwe korfslakken in het te vergraven gedeelte het onderspit zal delven is een voldongen feit. Alleen de bij de translocatie betrokken slakken maken mogelijk nog enige kans, hoe klein deze dan ook is. Door inbreng van ervaring op het vlak van bemonstering, monitoring en algemene en ecologische kennis van de soort, wil ANEMOON er voor zorgen dat bij de verplaatsing in elk geval geen te voorkomen fouten worden gemaakt. En de hoop bij dit alles is uiteraard dat ten minste een deel van de dieren kans ziet zich aan te passen aan een zoveel mogelijk geschikt gemaakt leefgebied.

Een andere, minstens zo belangrijke reden om aan de translocatie mee te werken is dat de Gemeente Rotterdam de ontwikkelingen van de overgezette populatie over meerdere jaren wil monitoren. Dit biedt het onderzoek in Nederland de kans meer te leren over de effecten van dit soort mitigerende maatregelen. Kennis die ook in de toekomst kan worden ingezet; niet zozeer om dit soort verplaatsingen te promoten, maar juist voor toepassingen bij toekomstige soortbeschermingsmaatregelen waarbij de dieren zich zo natuurlijk mogelijk kunnen blijven ontwikkelen en uitbreiden. Dit is mede zo belangrijk nu de Nauwe korfslak landelijk een achteruitgang laat zien door onder meer afplaggen en andere beheersmaatregelen (zie ook de pagina’s 11 en 14 in dit nummer van Zoekbeeld).

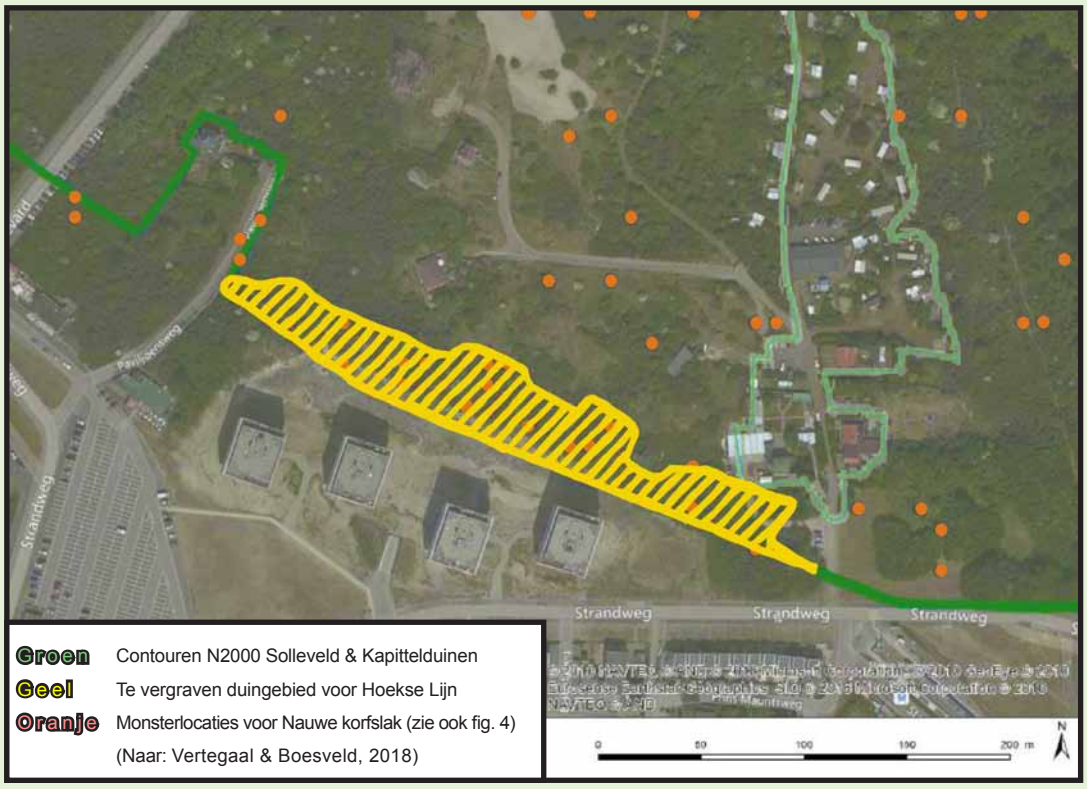

3. Het voor de aanleg van de Hoekse Lijn te vergraven duinterrein ligt in de zuidrand van het Vinetaduin en omvat 0,78 ha. Circa. 0,57 ha daarvan is geschikt biotoop voor de Nauwe korfslak. Nadat vergunning werd verleend voor de aanleg zijn mitigerende maatregelen opgesteld, in het bijzonder m.b.t. translocatie van een deel van de populatie (Vertegaal & Boesveld, 2018).

Planning

Op 8 februari 2018 schoof stichting ANEMOON in het gemeentehuis van Hoek van Holland aan bij een vergadering over de populatie Nauwe korfslakken op het Lightrail-tracé (metrolijn) de Hoekse Lijn. Bij deze bijeenkomst over de te nemen maatregelen waren de vertegenwoordigers van de Gemeente Rotterdam, de Omgevingsdienst Haaglanden, Bureau Arcadis en Stichting Duinbehoud aanwezig. Er is definitief gekozen tot een translocatie van zo veel mogelijk van de populatie Nauwe korfslakken en alles in het werk te stellen het grootste deel van de door vergraving te verdwijnen populatie over te brengen naar een ander deel van het Vinetaduin. Op die betreffende (doel)locatie zal getracht worden de ecologische omstandigheden zo optimaal mogelijk te maken. In het kort komt het er op neer zo veel mogelijk strooisel en mos met levende dieren te verzamelen, over te brengen en weer uit te zetten. Afgesproken is dat ANEMOON en Bureau Vertegaal een uitgewerkt plan voor deze translocatie zouden opstellen en dat de overplaatsing onder het toeziend oog van deze twee externe partijen zal worden uitgevoerd. Hiermee is door de Gemeente Rotterdam aan de noodzakelijke randvoorwaarden voldaan en is de kans op overleving van de populatie zo groot mogelijk gemaakt.

Drie studies

Door Bureau Vertegaal en ANEMOON is geconcludeerd dat er drie extra studies dienden te worden uitgevoerd. Het betrof daarbij de volgende onderwerpen:

1. Onderzoek naar de dichtheden van de deelpopulaties, om te bepalen waar de dichtheden het hoogst zijn. Op basis hiervan wordt vervolgens de locatie vastgesteld waar gericht strooisel en mos worden verzameld dat wordt overgeplaatst naar het nieuwe gebied.

2. Aanvullend onderzoek waarbij een pilot-experiment (simulatie) wordt uitgevoerd aan de hand waarvan een inschatting is te maken van de benodigde tijd en menskracht.

3. Het selecteren van het meest geschikte doelgebied en het daarbinnen vaststellen van de juiste locatie voor de translocatie van de korfslakken. Tevens het bepalen hoe dit gebied zo goed mogelijk geschikt kon worden gemaakt voor de Nauwe kofslakken.

1) Populatie-onderzoek

In het kader van de eerste studie zijn op diverse plaatsen langs het toekomstige tracé de dichtheden aan Nauwe korfslakken in kaart gebracht, waarna de locatie(s) met de hoogste dichtheden konden worden bepaald. In totaal zijn 30 locaties bemonsterd. De hoogste dichtheden bleken in het centrale deel van het tracé aanwezig. Dit gebied met de hoogste dichtheden omvat ca. 1350 m^2. De hier weliswaar afgenomen populatie, was toch nog groot genoeg om overplaatsing te rechtvaardigen. (Zie ook de kaderteksten ‘Over aantallen’ en ‘Afname van de Nauwe korfslak in Nederland’.)

4. De onderzoekslocaties in het tracé-gebied (plus aantal levende exemplaren in mei 2018). Rood: brongebied met het hoogste aantal levende exemplaren. (Begrenzing brongebied is bepaald op basis van vegetatiestructuren zichtbaar in de foto en op basis van diverse habitatkenmerken vastgesteld tijdens de monsternamedagen in het veld (Boesveld & Gmelig Meyling, 2018b.)

Vervolgens werd dit gedeelte (in figuur 2 het rode gebied) aangewezen als bronlocatie voor de strooiselverplaatsing. Dit veldwerk is uitgevoerd in mei 2018 en het rapport daarover is uitgebracht op 20 juli 2018 (Boesveld & Gmelig Meyling, 2018a). Het streven bij de translocatie is zoveel mogelijk strooisel en mos met Nauwe korfslakken vanuit de bronlocatie over te zetten naar het doelgebied.

2) Pilotstudy (experiment)

Als experiment werd voor een zeer beperkt deel van de populatie de translocatie gesimuleerd, waarbij alle handelingen werden geklokt. Zo kon op een gefundeerde manier worden nagegaan hoeveel tijd en menskracht bij de overzetting nodig waren. Dit veldwerk is uitgevoerd op 19 april 2018 door medewerkers van Stichting ANEMOON. Daarbij waren ten minste een deel van de tijd ook meerdere medewerkers van de Gemeente Rotterdam en van Bureau Vertegaal aanwezig. Rapportage werd uitgebracht op 27 mei 2018 (Boesveld & Gmelig Meyling, 2018b).

5. Pilotstudie met betrekking tot het verplaatsen van de Nauwe korfslak, waarbij van diverse handelingen te tijd werd gemeten. Links: Arno Boesveld (ANEMOON), midden: Kees Vertegaal (Bureau Vertegaal), rechts: Olaf Veldhuizen (Gemeente Rotterdam). (Foto: Adriaan Gmelig Meyling)

3) Studie naar doelgebied en habitatverbetering

Voordat de populatie Nauwe korfslakken kon worden verplaatst naar het doelgebied, diende de habitat ter plaatse voor deze soort geoptimaliseerd te worden. Dit houdt in dat bomen en struiken met ongunstig, verzurend strooisel worden verwijderd. Voorbeelden van zulke bomen zijn Zomereik, Es, Vlier en Spaanse aak.

Daarnaast is vastgesteld dat het belangrijk is de aanwezige randzone aan duindoornstruweel qua oppervlak te vergroten. Juist de randzones op de overgang van (duindoorn)struiken naar langhalmige grassen, vormen immers een zeer gunstige biotoop voor de Nauwe korfslak.

Tijdens een veldverkenning op 12 februari 2018 is nauwkeurig in kaart gebracht welke bomen gerooid dienden te worden en welke duindoornstruwelen uitgedund, om geschikte randzones te creëren (figuur 6 + legenda). De hieruit voortvloeiende ingrepen zijn vervolgens conform dit plan (Vertegaal & Boesveld, 2018) uitgevoerd door de Landschapsonderhoudsploeg Rotterdam, tussen eind februari en begin maart 2019, kort vóór de translocatie.

Maatregelen

- Duindoornstruweel werd verjongd, individuele oude, hoog opgaande duindoornstruiken werden verwijderd.
- De randlengtes tussen duindoornstruweel werden verlengd door in rechte randen een of enkele duindoornstruiken te verwijderen.
- Het leefgebied voor de slakken is ter plaatse verbeterd met betrekking tot het bodemstrooisel en de vegetatiestructuur. Dit gebeurde door het verwijderen van solitaire bomen waarvan de bladeren zuur strooisel produceren. Het gaat om bomen die zich in of direct naast het voor de Nauwe korfslak geschikte biotoop bevonden en die geen deel uitmaken van de habitat duinbossen.

Alle geplande maatregelen zijn kleinschalig en werden zorgvuldig en handmatig uitgevoerd. Individuele bomen of struiken zijn laag afgezaagd en afgevoerd zonder schade aan de omringende vegetatie. Alleen waar een struik in een dichte bramenruigte staat is ook de bramenruigte opengeknipt en deels verwijderd. De maatregelen zijn uitgevoerd onder begeleiding van een deskundige op het gebied van de Nauwe korfslak.

Aanpassing doelgebied en doellocatie

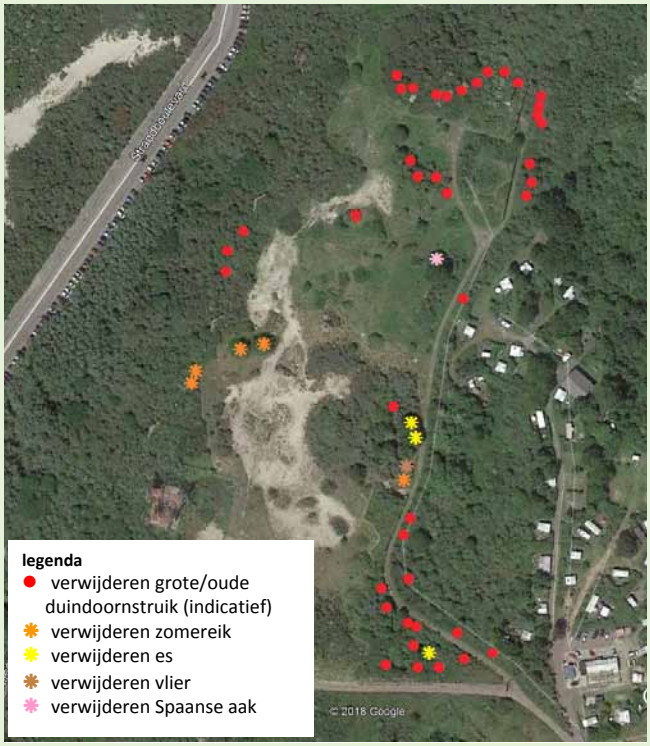

6: Kaartje; 7: Afzetting van het te prepareren 'nieuwe' (doel-)gebied; 8: Gerooid hout en snoeiwerk, klaar om vervoerd te worden; 9: Handmatige afvoer; 10: afvoer per auto over klinkerpaden.

Verplaatsing (translocatie) Nauwe korfslak-populatie: verwijderen vanaf de bronlocatie

11-16. Linksboven: uitzetten gebied met hoogste dichtheden, rechtsboven en midden: medewerkers van Stichting landschapsonderhoud Rotterdam in actie bij het verzamelen van strooisel. Midden rechts: Anja van Arendonk van Landschapsbeheer Rotterdam (foto: Dick Bravenboer). Linksonder: na handmatig weghalen van de strooisellaag met Nauwe korfslakken, blijft een vrijwel kale bodem achter. Rechtsonder: strooisel klaar voor verplaatsing.

Verzamelen van bodemstrooisel

Op 28 maart 2019, de eerste dag van de verplaatsing, werd binnen het brongebied de bronlocatie met de hoogste dichtheden Nauwe korfslakken gemarkeerd (op basis van figuur 4) waarna werd begonnen met het overzetten.

De strooiselverzameling en verplaatsing is uitgevoerd in de periode tussen 28 februari en 9 maart 2019 en werd uitgevoerd door de medewerkers van het team Landschapsonderhoud Rotterdam en de expert van Stichting ANEMOON, in voorkomende gevallen tijdelijk geassisteerd door andere medewerkers van de gemeente. In totaal nam het werk ongeveer 10 dagen in beslag. Het materiaal werd zoveel mogelijk met de hand verzameld en in grote kuipen gedeponeerd.

Er is steeds vanaf de rand van het uitgezette gebied naar binnen gewerkt, zodat het strooisel en mos met de daarin levende Nauwe korfslakken niet door lopen of kruipen werd verdrukt.

Naar schatting is 11.000 liter materiaal verzameld en overgebracht naar de doellocatie. Uiteindelijk werd, mede door het enthousiasme van de medewerkers, beduidend meer strooisel overgebracht dan vooraf was ingepland. De gevulde kuipen werden met kruiwagens naar het tegelpad getransporteerd. Om de schade aan de duinhabitat te beperken werd steeds consequent dezelfde route gebruikt. Vervolgens werden de kuipen op de bus van Landschapsonderhoud Rotterdam geplaatst en over de klinkerpaden naar het doelgebied gereden.

Translocatie Nauwe korfslak (vervolg): introductie in het doelgebied

17-18. Na het transport naar het doelgebied is het materiaal zo spoedig mogelijk aan de ter plaatse aanwezige strooisellaag toegevoegd. Op de bovenste foto zijn medewerkers van de gemeente Rottrdam met deze intensieve klus bezig. Op de onderste foto staan de kuipen met strooisel en Nauwe korfslakken klaar om verdeeld te gaan worden over de randzone. (Rechts op de foto Kees Vertegaal van bureau Vertegaal).

Uitplaatsen van het bodemstrooisel

Er werd naar gestreefd het strooisel met de Nauwe korfslakken steeds zo snel mogelijk na het verzamelen naar het doelgebied te transporteren en uit te plaatsen in het nieuwe leefgebied. Dit onder meer om uitdroging te voorkomen. Ter plaatse werd het materiaal in de geprepareerde randzone handmatig verdeeld over een lengte van ca. 200 meter. Daarbij is steeds getracht te komen tot een min of meer egale verdeling en toevoeging aan de van nature al ter plaatse aanwezige strooisellaag.

Uitgangspunt was daarbij dat door het contact van het overgebrachte strooisel met de oude strooisellaag, de verdroging van het toegevoegde strooisel zou worden tegengegaan. De gedachte en hoop daarbij is dat de Nauwe korfslakken in elk geval ‘s nachts, wanneer de luchtvochtigheid hoger is en/of na regen gaan migreren naar de voor hen meest geschikte microhabitats op de nieuwe locatie. Dat dergelijke microhabitats aanwezig zijn, bleek uit het feit dat hier voorafgaand aan de overzetting al korfslakken aanwezig waren (zie monitoring).

Monitoring

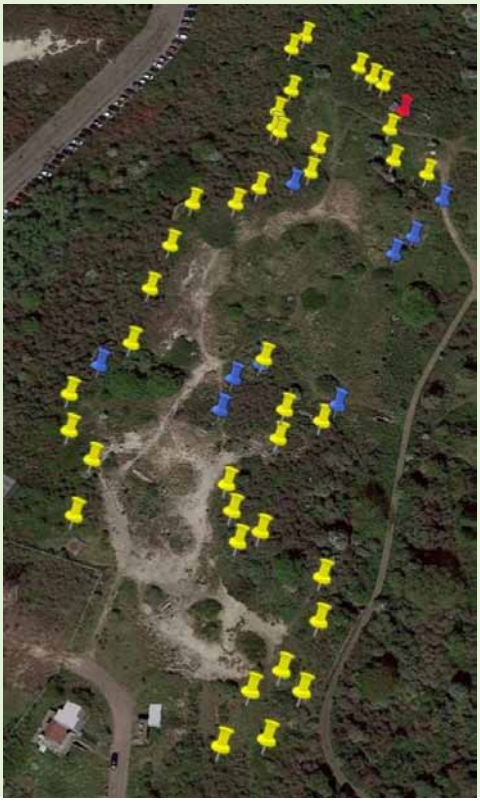

19. Linker foto: de 50 monstername-locaties (sampling-plots) in het doelgebied dat voorafgaand aan de translocatie voor de Nauwe korfslakken geschikt gemaakt is. Dit gebied is opgedeeld in twee deelgebieden: het doelgebied en het 'controle-gebied'. Op de linkerfoto geven de rode prikkers de monster-locaties in het doelgebied aan. Hier is het strooisel met korfslakken naartoe verplaatst. De groene prikkers geven de monsterlocaties in het 'controlegebied' aan. De 50 locaties zijn voorafgaand aan de translocatie in februari 2018 bemonsterd op de aanwezigheid van Nauwe korfslakken.

20. Rechter foto: resultaten van de T0- meting (nulmeting). Geel: geen nauwe korfslakken aangetroffen; blauw: lege huisjes in de monsters aanwezig; rood: levend exemplaar.

Start monitoring

Ter controle van de effectiviteit van de translocatie, zijn direct voorafgaand aan de overzetting op 50 plaatsen monsters genomen (T0-meting, februari 2019). 25 locaties liggen in het doelgebied, in de randzone waar het materiaal naartoe is verplaatst. De overige 25 liggen in het zogenaamde controlegebied waar geen materiaal is uitgezet. Wel is dit op dezelfde manier geschikt gemaakt voor de Nauwe korfslak. Dit maakt het mogelijk toekomstige ontwikkelingen los te zien van de natuurlijke populatie-ontwikkelingen die zich naar alle waarschijnlijkheid zowel in het doelgebied als in het controlegebied zullen voordoen. In maart werden alle 50 monsters in het laboratorium geanalyseerd en alle slakjes geteld (fig. 19 en 20).

Volgende monitoringsrondes

De tweede en derde bemonsteringsronden zijn gepland in februari 2020 en februari 2022. Na elk van deze bemonsteringen wordt een rapportage gemaakt. De overzetting van de populatie kan pas als effectief worden beschouwd indien op de locaties in het doelgebied waar de Nauwe korfslakken zijn uitgezet hogere aantallen worden vastgesteld ten opzichten van het controlegebied én indien hogere aantallen worden gevonden dan bij de nulmeting. Pas indien dezelfde ontwikkeling naar voren komt bij de derde meetronde, weten we of de overplaatsing ook op langere termijn effectief is geweest. Met andere woorden: het duurt nog wel even totdat we weten of van een geslaagde translocatie gesproken kan worden. In elk geval is door de Gemeente Rotterdam en alle andere betrokken partijen alles in het werk gesteld dit te laten slagen.

Over aantallen

Tijdens de pilotstudy die aan de translocatie in het Vinetaduin voorafging, is berekend dat het strooisel binnen dit gebied tot ca. 40.000 levende Nauwe korfslakken kan bevatten. Dit lijkt een groot aantal, maar voor kleine soorten is dit aantal individuen zelf nog gering. Het aantal individuen was vroeger veel groter (zie pagina 11).

In de ecologie en biologie geldt de algemene regel: hoe kleiner de soort, des te meer individuen. Hoge aantallen van kleine soorten, zoals in dit geval van de slechts enkele millimeters tellende Nauwe korfslak, laten zich moeilijk duiden; de sterfte binnen de populatie wisselt van nature en kan beïnvloed worden door allerlei ingrepen in het landschap.

Nauwe kofslakken zijn één-, hoogstens tweejarig en leven relatief onbeschermd in de bovenste strooisellaag op de bodem. Ze zijn afhankelijk van een min of meer vochtig milieu en diverse andere factoren, waaronder het kalkgehalte. Omstandigheden als vorst en langdurige hevige droogte, maar ook beleidsmaatregelen als afplaggen en begrazing kunnen grote gevolgen hebben voor het voortbestaan van populaties. Deze zijn alleen op te vangen als het aantal individuen hoog genoeg is.

21. Boven: uitzicht op het controlegebied. Dit is het deel binnen het doelgebied waar wel aanpassingen zijn gedaan voor de reeds aanwezige Nauwe korfslakken, maar waar geen Nauwe korfslakken heen zijn gebracht. Dit gebied zal worden vergeleken met het doelgebied waar de populatie naartoe is verplaatst.
22. Midden links: gedroogd monster van de strooisellaag, verdeeld over verschillende zeeffracties.
23. Midden rechts: levend exemplaar van de Nauwe korfslak **Vertigo (Vertilla) angustior** ***Jeffreys, 1830, hangend aan mos.***
24-25 onder: markante locaties in het Vinetaduin; links: karakteristiek huisje met zendmast op het hoogste punt van het Vinetaduin, rechts: de voor het Vinetaduin kenmerkende troposcatter met vier schotelantennes.

Afname van de Nauwe korfslak in Nederland

Elders in dit nummer van Zoekbeeld wordt aandacht besteed aan de landelijke afname van de Nauwe Korfslak in Nederland. Uit onderzoek blijkt dat dit met name het gevolg is van afplaggen en begrazing; beleidsregels om 'Grijs Duin' te vergroten en/of te verbeteren.

Dit verschijnsel heeft zich op kleinere schaal ook in het Vinetaduin voorgedaan. In 2010, 2013, 2016 en 2018 zijn zowel door Stichting ANEMOON als andere partijen (Soes, 2017) monsternames gedaan in het duin waar het tracé van de metroverbinding komt te liggen. Op basis van die waarnemingen blijkt dat de populatie op het tracé al sinds 2010 zeer duidelijk is afgenomen. Het is aannemelijk dat ook hier het afplaggen van een deel van de omgeving en de daaropvolgende drukbegrazing negatieve invloed op de populatie heeft gehad. In 2018 was na het stoppen van de begrazing nog geen herstel in de vorm van een toename van de populatie te zien. Hoogstwaarschijnlijk hebben ook de afgenomen aantallen en de toename van warme en droge zomers hierbij een rol gespeeld (zie kadertekst 'over aantallen', pag. 9). Onderstaande grafiek laat dit zien.

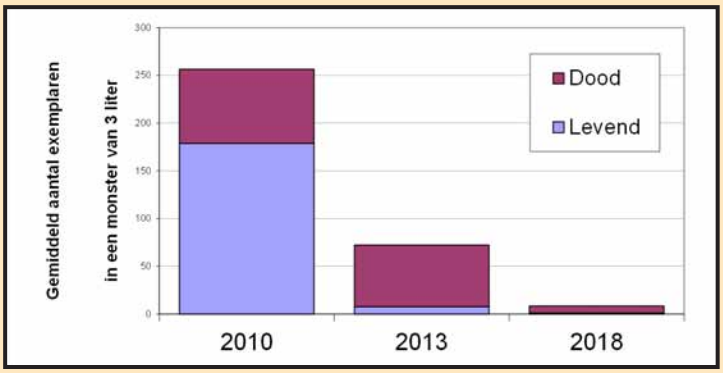

In 2018 zijn de aantallen levende exemplaren dusdanig afgenomen ten opzichte van 2010, dat het aantal levende dieren in de grafiek niet eens meer zichtbaar is. Daarom zijn onderstaand ook de gemiddelde aantallen gegeven (in monsters van 3 liter).

Gemiddeld aantal exemplaren

Jaar	Levend	Dood
2010	178,6	77,7
2013	7,8	64,3
2018	1,8	7,3

Langhalmige grassen in het Vinetaduin rond 2010; vóór de afplagging en voordat begrazing was ingezet.

Onder natuurlijke omstandigheden komen vooral in de randzones van langhalmige grassen en duindoorns de hoogste dichtheden Nauwe korfslakken voor.

Tussen 2010 en 2013 zijn delen van het centrale deel in het Vinetaduin duin afgeplagd en is drukbegrazing door vee toegepast om dichtgroeien tegen te gaan. Het vee trekt echter door het hele gebied en doet zich tegoed aan langhalmige grassen, waardoor die kort worden gehouden. Dit gebeurt ook in delen waar de grassen randzones vormen met duindoornvegetaties. Door het vee verandert de vegetatiestructuur, de bodemstructuur en het microklimaat. Deze maatregelen hebben daarmee grote en langdurige negatieve gevolgen voor het leefgebied en daarmee voor de omvang en het voortbestaan van de populaties van de Nauwe korfslak.

Dankwoord

Bij de translocatie van de belangrijkste deelpopulatie van de Nauwe korfslak in het Vinetaduingebied vanwege de aanleg voor de lightrail (metro) verbinding Hoekse Lijn, waren diverse instanties betrokken. Naast door vertegenwoordigers van de Gemeente Rotterdam is meegedacht en gepland door vertegenwoordigers van de Omgevingsdienst Haaglanden, Bureau Arcadis, Stichting Duinbehoud, Bureau Vertegaal en Stichting ANEMOON. Bij het prepareren van het doelgebied en de diverse onderdelen van het veldwerk waren medewerkers betrokken van Stichting Landschapsonderhoud Rotterdam, Bureau Vertegaal en Stichting ANEMOON.

Meer weten

Voor wie meer wil weten over het Vinetaduin en verplaatsing van Nauwe korfslakken, of over de andere soorten slakken die in het gebied leven, dan wel over de nadelige gevolgen van begrazing binnen het Vinetaduin (en in de rest van Nederland), zijn er digitale rapporten opvraagbaar. Dit kan via een emailtje naar stichting ANEMOON via anemoon@cistron.nl.

Afbeeldingen

Indien niet anders aangegeven, werden de foto's gemaakt door Arno Boesveld, Stichting ANEMOON.

Literatuur

Boesveld, A. & A.W. Gmelig Meyling, 2019. Verplaatsing van de Nauwe korfslakken-populatie als mitigatie ten behoeve van de effecten van de aanleg lightrailverbinding door het Vinetaduin en vaststelling van de T0-situatie als start van de monitoring. Stichting ANEMOON, Lisse. 31 pp. Bijlage met tel- en locatiegegevens per locatie 100 pp.

Boesveld, A. & A. W. Gmelig Meyling, 2018a. Bepaling van de grootste dichtheden van de Nauwe korfslakken (*Vertigo angustior*) in het plangebied Hoekse Lijn op basis van een inventarisatie in mei 2018 om bij mitigatie zo veel mogelijk levende individuen te kunnen verplaatsen. Stichting ANEMOON, Bennebroek.

Boesveld, A. & A. W. Gmelig Meyling, 2018b. Pilot-experiment: verplaatsen van Nauwe korfslakken (*Vertigo angustior*) voor mitigatie ten behoeve van de effecten van de aanleg Hoekse Lijn door het Vinetaduin. Stichting ANEMOON, Bennebroek.

Boesveld A., 2013. Onderzoek naar het huidige voorkomen van de Nauwe korfslak *Vertigo angustior* in het N2000-gebied Solleveld & Kapittelduinen in het kader van de geplande lightrailverbinding. Stichting ANEMOON. Lisse. 74 pp.

Boesveld A., 2010. Een onderzoek naar de verspreiding van de Nauwe korfslak *Vertigo angustior* in het Vinetaduin bij Hoek van Holland in het kader van de aanleg van een Lightrailverbinding. Metridium / Stichting ANEMOON. 41 pp.

Boesveld, A., 2007 Inventarisatie van de Nauwe korfslak *Vertigo angustior* in het kader van de geplande tracéwijziging van de primaire waterkering bij Hoek van Holland. 2007. Stichting ANEMOON. Heemstede. 37 pp.

Nederpel, V., Boesveld, A. & J.J. Spaargaren, 2008. Vinetaduin te Hoek van Holland. Inventarisatie van beschermde fauna. Van der Goes en Groot. 24 pp.

Soes, M, & G.F.J. Smit, 2017. Inventarisatie Nauwe korfslak in het Vinetaduin (Hoek van Holland). Bureau Waardenburg [rapp.nr. 16-207].

Vertegaal, A & A. Boesveld. 2018. Maatregelen Nauwe korfslak bij aanleg Hoekse Lijn. Vertegaal Advies, Leiden. 4 pp.

(*Onderstaand artikel is inhoudelijk gelijk aan een eerder op de website Nature Today verschenen bijdrage. Het heeft geleid tot meerdere discussies en analyses besproken in het hierna volgende artikel getiteld: "De Nauwe korfslak en de noodzaak tot ander natuurbeheer en monitoring op provinciaal niveau".*).
Let op: de blauwe links in het artikel zijn niet actief. Dat is wél het geval in het oorspronkelijke Nature Today-bericht.

Nauwe korfslak afgenomen door natuurbeleid

Stichting ANEMOON

9-JUL-2018 - De Nauwe korfslslak is een streng beschermde huisjesslak. Uit een CBS-analyse van onderzoeksgegevens uit de periode 2004-2017 komt een duidelijke en sterke landelijke afname van de Nederlandse populaties naar voren. De hoofdoorzaak van die daling blijkt vooral te liggen in het grootschalige natuurbeheer in de Nederlandse kustduinen.

De Nauwe korfslak (*Vertigo angustior* Jeffreys, 1830) is een klein, op het land levend huisjesslakje. De huisjes lijken op een bijenkorf, zijn maximaal 2,2 millimeter hoog en zwak geribd. De schelpkleur is meestal roodbruin, maar als gevolg van verwering kunnen de huisjes ook wittig tot grijs zijn. Een opvallend detail is dat de huisjes linksgewonden zijn (in tegenstelling tot verreweg alle andere huisjesslakken). De dieren zelf zijn grijswit tot sterk donkergrijs.

Verspreiding en ecologie

De Nauwe korfslak leeft in Nederland vooral in de kalkrijke duingebieden langs de kust en op de kwelders van onder meer Schiermonnikoog en Rottumeroog. Daarnaast komt de soort zeer plaatselijk voor in rivierduinen in Gelderland en in een zeggenveld in Limburg. In de duinen zijn de dieren te vinden in een brede range aan vegetatietypen, zowel van tamelijk droge, half open duinhellingen of duintoppen, als van natte duinvalleien. De dieren leven daar in de strooisellaag en in de toplaag van de bodem. Ze hebben een voorkeur voor luchtige, voedselrijke bodems en een relatief warm, vochtig microklimaat. In de duinen zijn deze omstandigheden vooral in de randen van struwelen te vinden. Op dergelijke plekken kunnen de dichtheden oplopen tot meer dan 100 exemplaren per vierkante meter. Duindoorn is het belangrijkste struweeltype. De gemiddelde dichtheden zijn lager in vegetaties met Eenstijlige meidoorn, Wegedoorn, Kardinaalsmuts en Gewone vlier. In zachthoutbossen zijn de gemiddelde dichtheden eveneens vrij laag. Een uitzondering vormen populierachtigen, waarbij vaak hoge aantallen kunnen voorkomen. Het bladstrooisel van deze boomsoorten bevat kalk en verteert snel, waardoor continu kalk vrijkomt. Hierdoor kunnen Nauwe korfslakken zelfs in kalkarmere duinen leven. Ook duinrietvegetaties zijn geschikt, met name varianten met Duinsnavelmos die in het midden- en buitenduin onder vochtige omstandigheden groeien. In eiken- en naaldbossen is de Nauwe korfslak niet aanwezig. Het strooisel is hier te zuur.

Bescherming

De Nauwe korfslak geldt in Europa als zeer zeldzaam. Deze soort is daarom opgenomen in bijlage II van de Europese Habitatrichtlijn. In Nederland zijn twaalf Natura 2000-gebieden aangewezen als wettelijke beschermingszones. Daaronder vallen als belangrijkste duingebieden het Noordhollands Duinreservaat, Kennemerland-Zuid, Meijendel & Berkheide, Voornes Duin en de Duinen van Goeree & Kwade Hoek. Binnen deze duingebieden dient de staat van instandhouding van de Nauwe korfslak gewaarborgd te worden.

(vervolg op pags.16-18)

(*Vervolg artikel Nature Today afname Nauwe korfslak*)

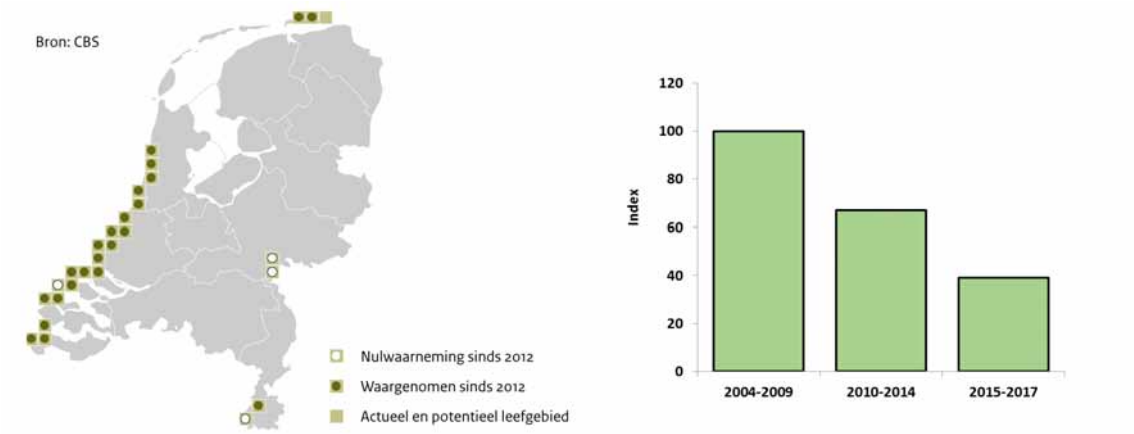

Links: verspreiding van de Nauwe korfslak. Lichtgroen vierkant: leefgebied waar de soort vóór 2012 nog voorkwam. Wit bolletje: vanaf 2012 niet meer aanwezig. Donkergroen bolletje: aanwezig in de periode 2012-2017. Rechts: trend van de landelijke populatie. Indexcijfers op basis van aantallen levende dieren in standaard monsters verzameld op monitoringlocaties (Bron: Centraal Bureau voor de Statistiek)

Sterke afname in Nederland

Vanwege de beschermde status verricht Stichting ANEMOON in het kader van het Netwerk Ecologische Monitoring (NEM) sinds 2004 systematisch verspreidingsonderzoek naar de Nauwe korfslak (middels het HabSlak-project). Met behulp van bemonsteringen van het bodemstrooisel, monsteranalyses en tellingen worden op gestandaardiseerde wijze in potentieel geschikt leefgebied het voorkomen en de aantallen in de gaten gehouden. Vanaf 2010 is gestart met landelijke monitoring, waarbij alle eerder onderzochte locaties aan heronderzoek worden onderworpen.

De telgegevens zijn door het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) geanalyseerd en de resultaten zijn gepubliceerd op het Compendium voor de Leefomgeving, tezamen met trends van de andere Europees beschermde weekdiersoorten. De resultaten voor de Nauwe korfslak zijn ook weergegeven in bovenstaande figuur. Voor Nederland komt een duidelijke, significant sterke afname in aantallen naar voren. Ook het aantal locaties waar de soort voorkomt is significant afgenomen, evenals het aantal kilometerhokken en het aantal 10 bij 10 kilometerhokken waar de soort voorkomt. Deze afname heeft zich vrijwel volledig afgespeeld in de beschermingszones. Daarbuiten komt de Nauwe korfslak slechts sporadisch voor.
Ook bij 27 andere slakkensoorten die in de habitat van de Nauwe korfslak voorkomen zijn significante afnames in het potentieel leefgebied van de Nauwe korfslak waargenomen, zowel qua aantallen als verspreiding. Alleen enkele zuidelijke, van oorsprong niet inheemse soorten als Duintolletje, Grote kartuizerslak, Grofgeribde grasslak en Genaveld tonnetje zijn toegenomen.

Oorzaken van de afname

1. Rooien, afplaggen en daarna begrazing

Ammoniak en stikstofoxide, aangevoerd via de lucht en grondwater en afkomstig van industrie, verkeer, landbouw en veeteelt, hebben tot gevolg dat stikstofminnende vegetaties in de duinen sneller zijn gaan groeien. Struweel- en ruigtebegroeiingen krijgen daardoor de overhand en de vegetatiestructuur verdicht. Kenmerkende stikstofgevoelige duinvegetaties met lage grassen en kruiden, ook wel Grijsduin-vegetaties genoemd, zijn daardoor in het gedrang gekomen. Om het probleem aan te pakken is in 2015 de Programmatische Aanpak Stikstof (PAS) door de overheid gestart, met als doel zowel economische ontwikkeling als natuurherstel te stimuleren. Mede in het kader van de PAS worden duingebieden opener gemaakt en wordt het Europees beschermde Habitattype Grijze duinen hersteld. Dit wordt gedaan door grote oppervlakten van onder meer duindoornstruwelen en ruigten weg te halen en vervolgens de bodem af te plaggen om zo beschermde plantensoorten zoals Groenknolorchis weer een kans te geven. Om te voorkomen dat de Duindoorns en ruigte vegetaties terugkeren worden steeds vaker grote grazers als paarden, koeien, geiten en schapen ingezet als natuurbeheerders. Vooral door deze combinatie van maatregelen is veel leefgebied van de Nauwe korfslak verloren gegaan.

Meestal worden de grazers direct na de plagwerkzaamheden ingeschaard. Deze zoeken dan plekken op waar nog vegetatie aanwezig is. Dit is erg ongunstig voor de daar dan nog levende Nauwe korfslakken. Door begrazing verandert niet alleen de structuur en de samenstelling van de vegetatie, maar ook de structuur van de bodem (verdichting). Daarbij neemt de vorming van strooisel waarin Nauwe korfslakken leven sterk af, waardoor het zonlicht meer doordringt tot op de bodem en deze sneller verdroogt. Deze droge, strooiselarme habitats zijn voor de slakken ongunstig, waardoor er geen of onvoldoende reproductie plaatsvindt om de populatie in stand te houden. Begrazing vormt vanwege de enorme schaal en wijze van uitvoering momenteel de grootste bedreiging voor de Nauwe korfslak. In alle begraasde gebieden zijn de aantallen zeer sterk afgenomen, terwijl in onbegraasde gebieden nog steeds hoge aantallen worden gevonden. In de onbegraasde kwelders op Schiermonnikoog nemen de aantallen zelfs toe.

(vervolg op pags.16-18)

(*Vervolg artikel Nature Today afname Nauwe korfslak*)

Door inzet van grote grazers, maar vooral door de begrazingsdruk door het grote aantal Damherten in de Amsterdamse Waterleidingduinen, ontstond op grote schaal een droog, savanneachtig landschap dat ongeschikt is geworden voor de Nauwe korfslak. Omdat Damherten overal grazen is er sprake van een algehele, sterke achteruitgang (Bron: Arno Boesveld))

Een duidelijk voorbeeld hiervan zien we in de Amsterdamse Waterleidingduinen. Mede door de intensieve begrazing van grote aantallen Damherten, hebben grote delen van dit gebied zich ontwikkeld tot een voor korfslakken ongeschikt, kort gegraasd, savanneachtig landschap. Hier zijn de aantallen Nauwe korfslakken vooral de laatste vier jaar zeer sterk afgenomen.

Uit diverse onderzoeken is duidelijk geworden dat de Nauwe korfslak moeite heeft gebieden te herkoloniseren waar grootschalige en ingrijpende plagwerkzaamheden zijn uitgevoerd en waar begrazing het vervolgbeheer is. Zelfs vele jaren na deze maatregelen blijkt er geen herkolonisatie plaats te vinden. In gebieden die begraasd worden zal dat waarschijnlijk ook niet gebeuren.

Helmduinen Meijendel. Door grootschalig plaggen, waarbij onvoldoende rekening is gehouden met de Nauwe korfslak, werd door verstuiving niet alleen het gehele ingerichte gebied, maar ook een deel van het oppervlak daaromheen ongeschikt voor de Nauwe korfslak (Bron: Arno Boesveld)

2. Dichtgroeien van duinen

Wanneer in de duinen in het geheel geen beheer zou plaatsvinden, dan zouden duingebieden grotendeels dichtgroeien met ruigte en struweel en uiteindelijk verbossen. Uit meerdere onderzoeken is gebleken, dat in half-open randzones van struwelen hogere dichtheden van de Nauwe korfslak voorkomen dan in de dichte struwelen en dat tijdens de successie van zacht- naar hardhoutbos de Nauwe korfslak verdwijnt. Ook op plekken waar duindoornstruwelen aaneengroeien zijn de dichtheden van de Nauwe korfslak afgenomen.

3. Populierachtigen

Een andere belangrijke factor voor de achteruitgang is het verwijderen van populierachtigen in de duinen. Dit vanwege het feit dat deze boomsoorten voor dit biotoop als exoot worden beschouwd. Met name in de kalkarmere midden- en binnenduinen blijken deze ingrepen funest voor niet alleen de Nauwe korfslak, maar ook voor diverse andere slakken en nog andere kalkminnende duinsoorten. Hiermee komt namelijk een einde aan een al decennialange (soms zelf eeuwenlange) jaarlijkse toevoer van kalkrijk strooisel ter plaatse.

(vervolg op pag.17)

(*Vervolg artikel Nature Today afname Nauwe korfslak*)

Geringde Zwarte populieren in De Loopert, Meijendel. Door het toenemend reduceren van populieren door kap en ringen, is inmiddels een aanzienlijk deel van het areaal van de Nauwe korfslakhabitat verloren gegaan (Bron: Arno Boesveld).

Wat is nodig?

Vanwege de sterke afname van de Nauwe korfslak en de beschermde status van de soort ligt het voor de hand dat provincies en beheerders de huidige beheerplannen en beheermaatregelen voor de Nauwe korfslak aanpassen, of beheerplannen opstellen in het geval dat deze er nog niet zijn, om zo tot passende bescherming te komen. Als eerste gunstige beheermaatregel kan ervoor worden gekozen ter plaatse de belangrijke gebieden af te rasteren, zodat die niet meer begraasd kunnen worden. Indien de habitat door successie ongunstiger dreigt te worden, kan in plaats van de huidige - vaak grootschalige - aanpak beter gekozen worden voor kleinschalig en handmatig uitgevoerd beheer. Bijvoorbeeld op de wijze waarop dit in Voornes Duin door Stichting Het Zuid-Hollands Landschap wordt uitgevoerd met behulp van vrijwilligers. Als tweede maatregel kan overwogen worden de populierachtigen die nog aanwezig zijn in het duin te laten staan en deze kans te geven zich weer uit te breiden, zodat in de kalkarmere delen van de duinen weer voldoende aanvoer van kalkrijk strooisel beschikbaar komt.

Ten slotte: De PAS heeft geleid tot nadelige gevolgen voor de Nauwe korfslak. Aanpassingen in het beleid en beheer kunnen het tij mogelijk nog keren. Indien al bij de bron veel meer van de stikstofuitstoot wordt teruggebracht, dan is in de toekomst compensatie achteraf door plaggen met begrazing als vervolgbeheer veel minder nodig. Vooral daarmee kan de impact van dergelijke maatregelen op de kwetsbare flora en fauna effectief worden voorkomen.

Meer informatie

- Over achtergrond trendberekening door het CBS op het Compendium voor de Leefomgeving
- Over de Nauwe korfslak
- Over trend andere slakkensoorten
- Over de wijze van waarnemen
- Over beheer
- Foto-impressie afplaggen en begrazing
- Literatuur

Tekst: Arno Boesveld, Adriaan Gmelig Meyling, Tello Neckheim en Rykel de Bruyne, alle vier Stichting ANEMOON; Jaap de Boer en Anthonie van Peursen, beiden Nederlandse Malacologische Vereniging
Foto's: Adriaan Gmelig Meyling (leadfoto: Nauwe korfslak tussen het strooisel); Arno Boesveld

Het natuurbeleid en de afname van de Nauwe korfslak

Adriaan Gmelig Meyling, Arno Boesveld, Jaap de Boer & Tello Neckheim

Het door Stichting ANEMOON op 9 juli 2018 gepubliceerde bericht op Nature Today over de achteruitgang van de Nauwe korfslak door natuurbeleid, bracht heel wat teweeg.

Aanleiding

In mei 2018 werd door het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) een analyse uitgevoerd op onderzoeksgegevens die verzameld zijn in het kader van het HabSlak-project. Bij dit landelijke project worden de weekdieren die sinds 2004 door de Europese Habitatrichtlijn beschermd worden geïnventariseerd en gemonitord (zie kadertekst op pagina 23). Uit de analyse kwam naar voren dat landelijk gezien de populatie van de Nauwe korfslak over de periode 2004-2017 met 74% is afgenomen. Dit resultaat werd vervolgens op 9 juli 2018 gepubliceerd op de website van het Compendium voor de Leefomgeving, waarbij ook een persbericht werd uitgegeven. De betreffende analyse-resultaten waren voor Stichting ANEMOON en de Nederlandse Malacologische Vereniging (NMV; de landelijke vereniging voor weekdierstudie) aanleiding om over dit onderwerp op 9 juli 2018 een Nature Today-bericht te publiceren. Daarin werd ook de belangrijkste oorzaak van de sterke afname genoemd: de vaak grootschalige natuurbeheersmaatregelen waarbij geen of veel te weinig rekening wordt gehouden met de Nauwe korfslak

Blijkbaar onverwacht; verbazing en onbegrip

Ondanks het feit dat er al jarenlang door onze stichting en anderen over dit onderwerp aan de bel is getrokken, leek dit bericht voor nogal wat gebiedsbeheerders onverwacht te komen. Meerdere beheerders leken zelfs geschokt door de resultaten of werden bevangen door ongeloof over de mate van de afname en de invloed van beheer als genoemde oorzaken. Sommigen spraken hun twijfels uit over de statistische methode (zie kadertekst op pag. 21). Meerdere beheerders ventileerden hun ongenoegen dat het CBS en/of Stichting ANEMOON hen niet vooraf op de hoogte hadden gebracht. Er klonken zelfs geluiden dat er inspraak op de tekst had moeten zijn. Daarnaast kwamen ook uit de 'gewone' wereld veel mails en vragen over dit onderwerp binnen. Nogal wat mensen worstelen begrijpelijkerwijs met de vraag waarom zo'n klein slakje zoveel aandacht verdient (kadertekst p. 21).

Bijeenkomst

Voor de provincie Noord-Holland vormde het Nature Today-bericht aanleiding om een vergadering te beleggen over de achteruitgang van de Nauwe korfslak. Deze werd op 27 november 2018 gehouden in het Vergadercentrum Vredenburg. Doelstelling van de bijeenkomst was om informatie uit te wisselen over de Nauwe korfslak en om de statistische methode van het CBS nader toe te lichten. Bijkomend doel was te bepalen hoe bij het beheer beter met deze soort rekening kan worden gehouden en hoe onderzoeksvragen in de toekomst directer op elkaar kunnen worden afgestemd.

Toelichting

Tijdens de vergadering was er voldoende tijd en ruimte ingedeeld voor zowel het CBS als Stichting ANEMOON om het natuurbericht en andere zaken die met de Nauwe korfslak en het natuurbeleid te maken hebben nader toe te lichten. Daarnaast waren er ook bijdragen door Waternet en Stichting Bargerveen. De laatste gaf een presentatie over een inventarisatiemethode met behulp van eDNA (hierop wordt in een toekomstig nummer van Zoekbeeld ingegaan). In totaal namen 16 personen deel aan de bijeenkomst (zie hieronder). De toelichtingen van Stichting ANEMOON en het CBS worden in het navolgende besproken en aangevuld met kaderteksten.

Deelnemers aan de bijeenkomst van 27 november 2018. Aanwezig waren (alfabetisch): Ruud Bink (programmacoördinator Netwerk Ecologische Monitoring); Jaap de Boer (NMV & ANEMOON); Arno Boesveld (ANEMOON); Luc Geelen (Waternet); Mira Heesakkers (Provincie Noord-Holland); Niels Hogeweg (PWN, ecoloog); Hubert Kivit (PWN, ecoloog); Hein van Kleef (Stichting Bargerveen, ecoloog); Peter van der Molen (Bij12); Kees Mostert (Provincie Zuid-Holland, ecoloog); Tello Neckheim (Stichting ANEMOOON), Marjan Pross (Provincie Zeeland); Leo Soldaat (CBS, statistisch ecoloog); Wouter van Steenis (Natuur-monumenten); Mark van Til (Amsterdamse Waterleidingduinen & Waternet, ecoloog); Coen Verstand (Provincie Noord-Holland). Foto's: Tello Neckheim.

Toelichting / lezing door het CBS

Leo Soldaat lichtte vanuit het CBS de resultaten toe van de statistische trendanalyse van de landelijke monitoring- en inventarisatiegegevens. Foto: Tello Neckheim.

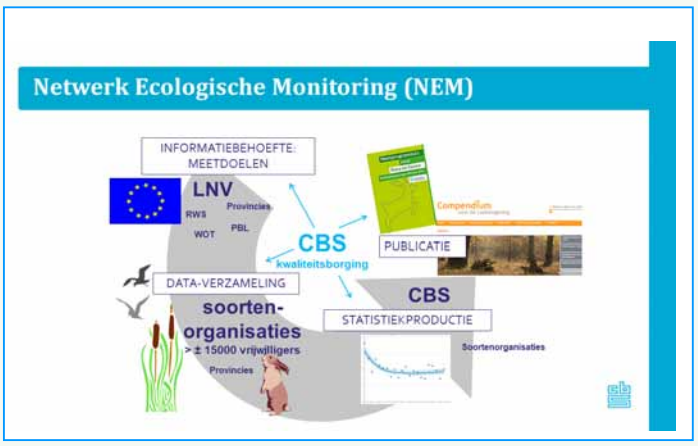

Het CBS is betrokken bij het gehele werkproces van het landelijke Netwerk Ecologische Monitoring (NEM) en bewaakt de kwaliteit van alle daarbij betrokken meetnetten.

Vanuit het Centraal Bureau voor de Statistiek gaf Leo Soldaat een presentatie, waarin onder meer werd aangegeven hoe de resultaten van de trendanalyse met betrekking tot de Nauwe korfslak tot stand zijn gekomen.

Onder andere werd verduidelijkt hoe het CBS de kwaliteit van de Nederlandse flora-en-fauna-meetnetten in het algemeen bewaakt en dus ook die van het HabSlak-project. Het CBS controleert onder meer of organisaties als ANEMOON een werkwijze hebben waarbij determinaties door experts worden gecontroleerd en of waarnemingen worden uitgevoerd volgens een betrouwbaar vast protocol. Verder wordt gecheckt of de monitoringlocaties wel representatief over Nederland verspreid liggen en of er in de verschillende onderzoeksperioden voldoende waarnemingen worden gedaan op dezelfde locaties. De basisdata worden door Stichting ANEMOON aan het CBS geleverd, waarna het CBS vervolgens zelf de indexcijfers berekent. Daarbij wordt gecorrigeerd voor waarnemersinspanning en een eventuele scheve verdeling van meetpunten over de verschillende habitats en/of regio's.

Ook lichtte Soldaat toe dat de trends voor de Nauwe korfslak op meerdere niveaus zijn en worden bepaald, te weten: op basis van aanwezigheid in 10x10 km-hokken, op basis van aanwezigheid in 1x1 km-hokken, op basis van presentie op monitoringlocaties en op basis van aantallen op monitoringlocaties. Daarnaast gaf hij aan welke van deze trends worden gerapporteerd aan de Europese Unie. Bij de trendanalyses die ten grondslag liggen aan het Nature Today bericht, kwam als belangrijk resultaat naar voren dat er voor elk niveau sprake is van een significante afname.

Uit de getoonde CBS grafieken bleek dat het beheer een grote rol speelt en dat met name begrazing in de periode vanaf 2015 de grootste negatieve impact had. Tot slot werden met betrekking tot de Nauwe korfslak de volgende analyseresultaten gepresenteerd:

- Significante afname in zowel verspreiding als in aantallen
- Sterkere afname op locaties met beheer
- Met name begrazing heeft een groot negatief effect
- Verdichting van vegetaties pakt eveneens negatief uit

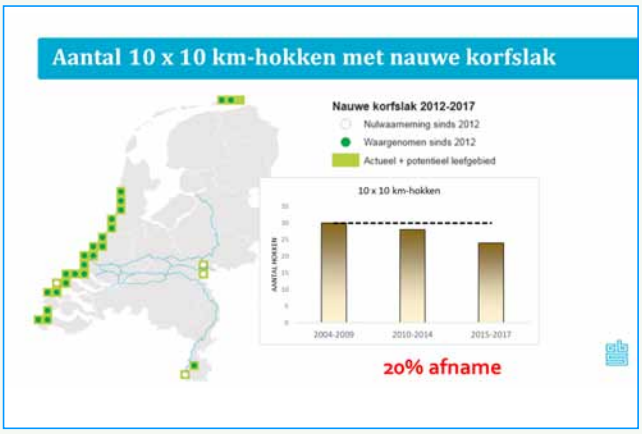

Verspreiding Nauwe korfslak op basis van 10x10 km-hokken en afname van het aantal 10x10 km-hokken. De soort is niet meer teruggevonden bij de Gelderse poort nabij Nijmegen, in een km-hok in Zeeland en idem in Zuid-Limburg.

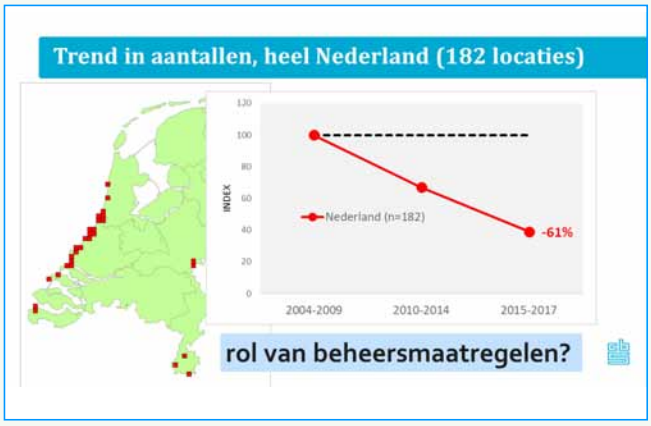

Ligging van alle 5x5 km-hokken waarin monitoringlocaties (plots) liggen met herhaalde gestandaardiseerde tellingen van het aantal Nauwe korfslakken in een monster. Op 182 locaties geldt dat er herhaalde waarnemingen zijn gedaan waarvoor geldt dat gedurende 2004 t/m 2017 minimaal de Nauwe korfslak is aangetroffen. In totaal zijn op 241 locaties in die periode herhaalde waarnemingen gedaan. Voor 59 10x10 km-hokken geldt dat het om locaties gaat die liggen in potentieel leefgebied en die meerdere malen in deze periode zijn onderzocht, maar waar de soort niet éénmaal is gevonden. Voor de locaties waar de soort wel is aangetroffen geldt dat de aantallen met 61% zijn afgenomen.

Wel <> geen beheer

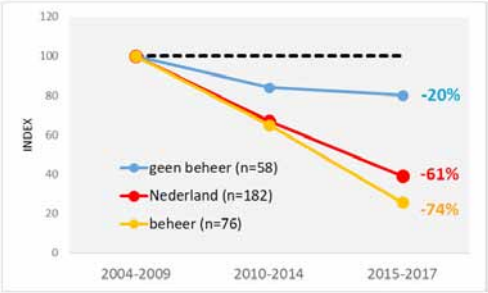

Welk beheer heeft veel effect? Op locaties verstoord door beheer is de aantalsafname veel groter (74%) dan op locaties waar geen beheer plaatsvond. Bij verstoring door beheer gaat het om: afplaggen, begrazing, maaien, klepelen, populieren rooien, ingrepen ter versterking van de zeereep en instuiven van de biotoop als gevolg van het creëren van stuifduinen. n = het aantal herhaalde plots waarop de soort minimaal een keer is waargenomen.

Beheersmaatregelen

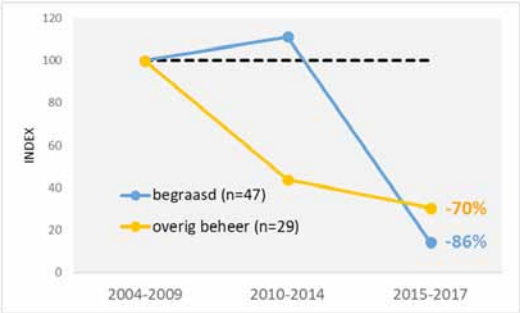

Begrazing heeft de grootste rol gespeeld, waarbij het effect pas de laatste jaren (2014-2017) duidelijk wordt. Dit is niet zo opmerkelijk omdat het vee steeds meer vegetatie verorbert. In eerste instantie worden vegetaties gegeten die gemakkelijk voorhanden zijn. Als die vegetatie zeer gering is geworden wordt ook de vegetatie aan de randen van de struiken en nog later ook tussen de struiken opgegeten waarin zich het biotoop van de Nauwe korfslak bevindt. Voor overige vormen van het beheer worden de effecten al vanaf 2010 duidelijk.

Locaties zonder beheer

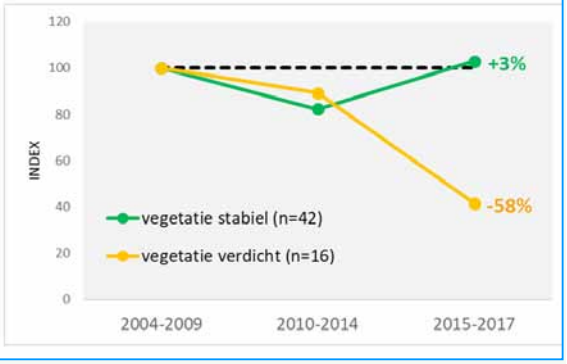

Voor de locaties waar geen verstoring heeft plaatsgevonden en bij vegetaties die niet duidelijk aaneengegroeid zijn, geldt dat dichtheden van de Nauwe korfslak stabiel zijn gebleven. Voor locaties waar de vegetatie duidelijk is verdicht en waar randzones zijn verdwenen, geldt ook dat de soort sterk is afgenomen

Toelichting / lezing door Stichting ANEMOON

Jaap de Boer verzorgde een presentatie vanuit Stichting ANEMOON over de werkwijze bij het HabSlak-project en de veranderingen in de habitat van de Nauwe korfslak. Foto: Tello Neckheim.

Jaap de Boer gaf tijdens de bijeenkomst een presentatie over de Nauwe korfslak en het HabSlak-project. De benodigde informatie daarbij was o.a. aangedragen door Arno Boesveld, Tello Neckheim en Adriaan Gmelig Meyling.

Bij deze presentatie kwamen meerdere onderwerpen aan bod, waaronder het uiterlijk en de afmetingen van de soort en het HabSlak-project en hoe dit project deel uitmaakt van het landelijke Netwerk Ecologische Monitoring (NEM). Er werd ingegaan op de gestandaardiseerde werkwijze binnen het HabSlak-project en op de leefgebieden, de vegetatie en de (micro-)habitats; de plaatsen op microschaal waar de Nauwe korfslak het beste gedijt. Ook de vraag waarom juist deze soort zo gevoelig is voor veranderingen kwam aan bod (zie tekstbox 5). Daarna werden de habitatveranderingen als uitvloeisel van natuurbeheer behandeld en werd uitgelegd hoe dit bij de Nauwe korfslak populatie afnamen tot gevolg heeft gehad. Tot de genoemde negatieve beheersmaatregelen voor de Nauwe korfslak behoren maaien, klepelen, herinrichting van gebieden, afplaggen, verwijderen van populieren, creëren van 'grijs duin' en stuifduinen, beheer gericht op kustverdediging, het inzetten van schapen, geiten, runderen en paarden om vegetatie uit te dunnen en het te sterk laten toenemen van damherten in de Amsterdamse Waterleidingduinen. Stuk voor stuk maatregelen die de laatste jaren in grote mate een negatieve inpact hebben gehad op de populaties van de Nauwe korfslak. Vooral afplaggen en de inzet van drukbegrazing, ingegeven door de PAS-regeling (kadertekst p. 22) blijken nadelig uit te pakken. Op meerdere plaatsen neemt de Nauwe korfslak bovendien af door de aaneengroei van (duindoorn-)vegetaties, waarbij de voor deze slak belangrijke randzones verdwijnen.

Aangezien het Nature Today bericht voor beheerders als een donderslag bij heldere hemel leek te zijn gekomen, werd nog aangestipt dat veel informatie over de afname en de negatieve invloeden van het natuurbeleid daarbij, al jaren openbaar en bekend zijn (kadertekst p. 20). Tot slot werd aangegeven hoe het beheer dusdanig anders kan worden ingericht dat de Nauwe korfslak-populaties weer kunnnen toenemen (hierover meer in een volgend nummer van Zoekbeeld).

Huidige stand van zaken

Het feit dat door de provincie Noord-Holland op 27 november 2019 een speciale bijeenkomst over de Nauwe korfslak werd georganiseerd, werd zeer gewaardeerd en gaf hoop. Eindelijk was er de nodige aandacht voor deze Habitatrichtlijn-soort waarvoor ons land zo'n belangrijke rol speelt. Wellicht was het nu mogelijk tot concrete maatregelen te komen, zodat bij beheer van duingebieden beter rekening met deze soort gehouden kan worden. Aan het slot van de bijeenkomst werden vervolgbijeenkomsten toegezegd en beloofd dat er in beheerplannen concrete maatregelen zouden worden opgenomen om verdere afname te voorkomen.

Des te teleurstellender is het dat ondanks alle toezeggingen, er tot op heden vanuit de provincies Noord-Holland en Zuid-Holland geen vervolg meer kwam en geen bijeenkomsten of andere vormen van informatie-overdracht zijn georganiseerd. Bij een bezoek aan Waternet door medewerkers van onze stichting, om na te gaan wat er gedaan kan worden om de duinpopulaties van de Nauwe korfslak te behouden, maakte Hans Lukas duidelijk dat er alleen nog aan procesbeheer wordt gedaan; voor maatregelen die de populaties van de Nauwe korfslak weer kunnen doen toenemen was geen ruimte.

Toch zijn er provincies die de draad wél oppakken. Zo maakt de provincie Zeeland van november 2019 tot medio 2021 onderzoek mogelijk waarbij Stichting Bargerveen en Stichting ANEMOON gezamenlijk informatie verzamelen over de ecologie en de verspreiding van Nauwe korfslak in Zeeland. Doel daarbij is deze informatie zo goed mogelijk in te kunnen zetten bij lokaal beheer in het (potentiële) leefgebied van de soort. De provincie Gelderland heeft aangegeven onderzoek naar meerdere soorten slakken te laten uitvoeren, waaronder de Nauwe korfslak. Doel daarbij is eveneens om voortaan bij het natuurbeheer met populaties en voorkomens van deze soorten rekening te kunnen houden.

Toekomst

Stichting ANEMOON is geen natuurbeschermingsorganisatie of actiegroep, maar een vrijwilligersorganisatie die zo goed mogelijk voor onder andere de overheid de populatieveranderingen van weekdieren volgt en vastlegt. Van ons wordt verwacht dat we eventuele problemen onder de aandacht brengen. Samen met het CBS hebben we aan de hand van de gegevens van de uitgevoerde trendanalyses duidelijk gemaakt dat de Nauwe korfslak in ons land sterk is afgenomen en wat daar de belangrijkste oorzaken van zijn. Ook hebben we duidelijke, en naar wij menen goed toepasbare, adviezen opgesteld. Daarin wordt aangeven welke maatregelen genomen kunnen worden om op een relatief gemakkelijke manier de afname van deze belangrijke soort een halt toe te roepen. (Over dit onderwerp wordt in een volgend nummer van Zoekbeeld apart gepubliceerd.)

Het is nu aan de beheerders om met de informatie aan de slag te gaan om de juridisch verplichte Gunstige Staat van Instandhouding ook voor de Nauwe korfslak te realiseren. Stichting ANEMOON gaat vanzelfsprekend door met het monitoringsonderzoek van de Nauwe korfslak in het kader van het Netwerk Ecologische Monitoring. Zowel op landelijk niveau als meer lokaal in met name Natura2000 gebieden.

De in 2019 door de Nederlandse overheid bij de EU ingeleverde Habitatrichtlijn-rapportage (zie kadertekst pagina 23) geeft voor *Vertigo angustior* (de Nauwe korfslak) een uiterst ongunstig beeld. De hoop is dat dit anders is bij de volgende artikel17-rapportage, volgens planning in het voorjaar van 2024. Het is namelijk zeker niet onmogelijk een verdere afname van de soort in ons land tegen te gaan.
Vooral indien natuurbeheerders de juiste beheersadviezen overnemen en toepassen, is er nog meer dan voldoende hoop voor de zo belangrijke Nederlandse duinpopulaties van de Nauwe korfslak.

Afname en oorzaken al langere tijd bekend

Het nieuws over de sterke afname van de Nauwe korfslak door natuurbeheer kwam zeker niet onverwacht. De statistische analyse van het CBS bevestigde slechts datgene waar o.a. door Stichting ANEMOON al vaak op was gewezen. Ook via andere wegen zijn provincies en beheerders meermalen geïnformeerd. Onderstaand een beknopt overzicht, met jaartallen.

2006: Profieldocument met betrekking tot de Nauwe korfslak, Ministerie van LNV. Hierin is de matige Staat van Instandhouding aangegeven.
2007: Compendium voor de Leefomgeving: De afname van de Nauwe korfslak is duidelijk aangegeven.
2008: Vanaf 2008 wordt in tal van rapportages door met name Stichting ANEMOON duidelijk gemaakt dat rooien van populier-achtigen, afplaggen en het inzetten van drukbegrazing sterk negatieve gevolgen heeft voor de duinpopulaties van de Nauwe korfslak.
2011: Het tijdschrift 'De Levende Natuur' publiceert een uitgebreid artikel over bedreigingen met betrekking tot de HR-weekdieren. Hierin staat letterlijk: "*Tot de recentere bedreigingen voor de Nauwe korfslak behoort ironisch genoeg juist het duinbeheer*".
2012: Stichting ANEMOON brengt een uitgebreid rapport uit waarin alle bedreigingen voor de Nauwe korfslak uitgebreid aan de orde komen.
2013 – heden: in alle rapportage die Stichting ANEMOON uitbrengt wordt keer op keer benadrukt dat de Nauwe korfslak afneemt, met als hoofdoorzaak grootschalige ingrepen als afplaggen, drukbegrazing en verwijderen van populieren.

(Referenties van de betreffende ANEMOON-rapporten zijn sinds 2012 te vinden op onze website, via deze link. De rapportages zijn via mail opvraagbaar)

www.anemoon.org/projecten/natura2000/literatuur/nauwe-korfslak
e-mail: anemoon@cistron.nl

Ongegronde twijfel over de afnemende trend

Verdeling over de monitoringlocaties

De landelijke Nederlandse populatie van de Nauwe korfslak komt verspreid voor over een groot aantal gebieden en habitats. In sommige daarvan leeft de soort van nature in aanzienlijke dichtheden, in andere zijn de dichtheden altijd lager. Omdat natuurlijke schommelingen in de aantallen overal plaatsvinden, zouden theoretisch gesproken de totale aantallen in heel Nederland bij een volledig stabiele Nederlandse situatie ongeveer gelijk moeten blijven. Als monitoringlocaties evenredig verdeeld liggen over de gebieden en de manier van monstername steeds gelijk is, dan zou ook het gemiddelde aantal berekend over alle monsters gelijk moeten blijven. Neemt de soort op alle locaties in de tijd af, dan zou je dus in de monsters ook een afname van het gemiddelde aantal zien. En natuurlijk geldt ook dat als de soort op alle locaties toeneemt, dat dan het gemiddelde aantal in de monsters eveneens toeneemt.

Maar de werkelijkheid is uiteraard weerbarstiger. In sommige gebieden of habitats gaat de soort vooruit en in andere achteruit. Zouden monitoringlocaties niet evenredig over de gebieden verdeeld zijn, dan kan een verkeerd beeld van de veranderingen in de natuur ontstaan. Even gechargeerd: stel dat alle monitoringlocaties alleen liggen op plekken waar de soort vooruit gaat, dan zou in dat geval een toename worden gemeten. En andersom, als alle monitoringlocaties alleen liggen in gebieden met een afname, dan wordt een afname geconcludeerd. Dit maakt duidelijk hoe belangrijk het is dat monitoringlocaties evenredig (representatief) zijn verdeeld over het (potentieel) leefgebied van de Nauwe korfslak.

Ongegronde twijfel

Bij enkele beheerders bestond twijfel over de waargenomen afnemende trend. Navraag leerde dat men veronderstelde dat de monitoringlocaties in het Nauwe korfslak-meetnet niet representatief zouden zijn vastgesteld en alleen of voornamelijk gekozen waren op plekken waar de Nauwe korfslak normaliter in hoge aantallen voorkwam. Bovendien bestaat er de aanname dat op plekken waar hoge dichtheden voorkomen de kans een afname vast te stellen veel groter is. Eerstgenoemde veronderstelling is vermoedelijk voortgekomen uit de werkwijze bij inventarisaties voor het verspreidingsonderzoek, waarbij in eerste instantie vooral gezocht wordt op plekken waar de kans de soort te vinden het grootst is. Dat zijn inderdaad vooral plekken waar in het verleden hoge dichtheden zijn waargenomen. Voor het monitoringsonderzoek zijn echter naast locaties die ook al voor het verspreidsonderzoek onderzocht werden, nog veel andere locaties onderzocht. En deze liggen wel degelijk zo representatief mogelijk over de gebieden verdeeld. Met andere woorden: bij het meetnet zijn absoluut niet doelgericht vooral locaties betrokken met hogere aantallen en daardoor een grotere kans op afnemen. Dit is, zoals ook op de bijeenkomst werd uitgelegd, juist één van de dingen waarop speciaal wordt gelet door het CBS.

Een andere aanname bleek te zijn dat bij het onderzoek geen plekken betrokken waren waar de soort in het verleden niet was waargenomen. Ware dit inderdaad het geval, dan zouden eventuele areaal-uitbreidingen van de soort niet aan het licht kunnen komen. Bij het meetnet zijn ruim 70 monitoringlocaties betrokken die wél in geschikt biotoop liggen, maar waarvoor geldt dat de soort er in 2014 (of daarvoor) niet is waargenomen. Op het grootste deel van deze locaties is de Nauwe korfslak ook in de daaropvolgende meetrondes niet waargenomen. Er zijn overigens ook locaties waar de soort is verschenen en waar een toename is vastgesteld. Los daarvan zijn bij het meetnet ook nog tientallen locaties betrokken waar rond 2004 lage aantallen waren waargenomen, maar waar de soort later (sterk) is toegenomen.

Samengevat: aannames en veronderstellingen dat de monitoringlocaties zo zijn gekozen dat de kans op een afname groot is, zijn geheel ongegrond.

De Nauwe korfslak neemt af... so what?

Naar aanleiding van het bericht over de Nauwe korfslak kwamen vragen binnen als: waarom staat die slak op de Habitatrichtlijn? Verdient zo'n microbeest überhaupt aandacht? Wat is het nut van zo'n dier? Antwoorden op zulke vragen voeren vaak ver en begrip is per persoon verschillend. Onderstaand enkele gezichtspunten.

- *Juridisch: Nederland moet zich houden aan de Europese wetgeving. De Nauwe korfslak staat in bijlage II van de Europese Habitatrichtlijn en wordt beschermd in een aantal Natura2000 gebieden. Onze wetgeving heeft Natura2000 gebieden aangewezen waar de soort beschermd dient te worden. De 'Gunstige Staat van Instandhouding' dient daar gerealiseerd en gehandhaafd te worden, het natuurbeleid heeft daarvoor de zorgplicht.*
- *Ecologisch: De Nauwe korfslak leeft verborgen in de strooisellaag en toplaag van de bodem. Daar leven ook allerlei andere organismen waaronder insecten, andere slakken, wormen, schimmels en bacteriën. Ook die andere bodemsoorten zijn gevoelig voor de genoemde natuurbeleidsmaatregelen. Zo blijkt uit de CBS analyse dat er door de ingrepen ook andere slakken zijn afgenomen.*
- *Ethisch: De Nauwe korfslak is in Europa zeldzaam. Wij hebben nog (relatief) veel deelpopulaties. We dragen dus een zekere verantwoordelijkheid voor het voortbestaan in Europa.*
- *Impact: Dat een soort klein is en niet aaibaar, zegt niet dat hij geen nut heeft en geen bescherming nodig heeft. Dat ook het afnemen van kleinere soorten impact heeft, wordt steeds duidelijker en zien we o.a. bij de insecten (geen bijen-geen bestuiving-geen bloemen en voedsel). Kleine soorten vormen vaak net zo goed als grote een belangrijke schakel in natuurlijke processen.*
- *Meeliften: Veel wat grotere soorten zijn al sterk afgenomen. Aangenomen wordt dat het aantal afgenomen kleine verborgen levende soorten vele malen hoger ligt. Bij de bescherming van een biotoop profiteren veel andere soorten automatisch mee.*
- *Filosofisch: Sommige mensen (o.a. in de politiek) kunnen lyrisch zijn over kunst en literatuur, maar denken dat een paar dier- of plantensoorten minder niets uitmaken. Vergelijk de natuur eens met een niet-abstract schilderij of een boek; haal een paar lijnen of kleuren weg en het plaatje lijkt niet meer wat het was, haal alle werkwoorden uit een boek en de samenhang verdwijnt volledig.*

De Nauwe korfslak en het Programma Aanpak Stikstof (PAS)

Al jaren wordt er op gewezen dat de stikstofdepositie in onze natuur te hoog is voor een gezonde natuurontwikkeling en dient te worden teruggebracht. Hoe zit dat nou precies en in hoeverre speelt dit een rol voor de Nauwe korfslak?

Vanuit de landbouw, het verkeer en de industrie komen een aantal stikstofverbindingen in de lucht terecht:

- Ammoniak (NH_3) wordt voornamelijk door de veehouderij uitgestoten en ontstaat uit een reactie tussen mest en urine.
- Stikstofoxiden (vooral NO en NO_2) zijn afkomstig van het verkeer en de industrie. Deze stoffen ontstaan bij verbranding van fossiele brandstoffen of biomassa.

In de lucht en na neerslag op de bodem, kunnen deze stoffen reageren en nieuwe verbindingen vormen, waaronder salpeterzuur (HNO_3). Zowel de oorspronkelijk uitgestoten stoffen als de in de atmosfeer gevormde verbindingen komen terecht in natuurgebieden, waaronder ook de duingebieden waar de Nauwe korfslak leeft.

Stikstofverbindingen die via het water en de lucht in de natuur terechtkomen, leiden tot vermesting. Daardoor gaan planten sneller groeien, met als gevolg dat duinen steeds meer verstruiken en dichtgroeien. Daarnaast worden de stikstofverbindingen omgezet tot salpeterzuur, waardoor de bodem sterk verzuurt en kalk niet meer opneembaar is en snel uitspoelt naar diepere bodemlagen, waardoor het niet of veel minder beschikbaar is voor kalkminnende soorten, waaronder slakken als de Nauwe korfslak.

PAS-regeling

Politiek bleek het keer op keer niet haalbaar de stikstofproductie door landbouw, verkeer en industrie terug te draaien. Men was daarbij vooral bang voor economische gevolgen. Begin 2015 werd daarom het Programma Aanpak Stikstof (PAS) opgesteld. Dit programma werd op 1 juli 2015 van kracht. Het had als doel de natuurschade door stikstofverbindingen aan kwetsbare Natura2000-gebieden, aangewezen op grond van de Europese Vogel- en Habitatrichtlijn, tegen te gaan. Tegelijkertijd zou dit nieuwe economische activiteiten mogelijk maken, waaronder verdere intensivering van de veehouderij.

Middels het PAS werd het mogelijk het teveel aan stikstof in natuurgebieden af te voeren en zo ook verzuring tegen te gaan. Er werden diverse maatregelen voorgeschreven om de uitstoot door de landbouw omlaag te brengen, zoals een uitstootarme wijze van bemesting en uitstootvrije stallen. Een deel van de gewonnen 'ruimte' zou vervolgens weer te gebruiken zijn voor nieuwe activiteiten waarbij wel stikstof vrijkomt.

Juist meer stikstof

Al snel werd duidelijk dat er iets een beetje scheef zat bij de achterliggende redenaties. Middels het PAS werd het namelijk mogelijk dat nieuwe activiteiten die uitstoot veroorzaakten werden toegestaan vóórdat maatregelen voor natuurherstel resultaat hadden of voordat de uitstoot van bestaande activiteiten daadwerkelijk was afgenomen. En zo nam de uitstoot van ammoniak sinds 2017 juist toe (Compendium voor de Leefomgeving 0101). Daarnaast bleek ook dat de beheers-maatregelen om schade aan natuur te herstellen zeker niet allemaal het beoogde effect hadden.

De zogenaamde 'herstel'-maatregelen betekenden in de praktijk dat grote stukken natuur werden afgeplagd en de bodem werd afgevoerd. Uiteraard werd daarmee inderdaad ook stikstof afgevoerd. Maar men vergat de enorme effecten op de bodemfauna. Om er voor te zorgen dat natuurgebieden niet weer snel zouden dichtgroeien werd drukbegrazing toegepast. Dat wil zeggen dat zo veel mogelijk vee zo veel mogelijk van de resterende vegetatie moest korthouden. Het gevolg was dat biotopen, zeker op schaalniveau van kleine slakken en andere kleinere bodemorganismen, grotendeels verloren gingen en de Nauwe korfslak sterk afnam.

Verbod

Afgelopen jaar, op 7 november 2018, oordeelde het Europese Hof van Justitie dat het Nederlandse PAS-stikstofbeleid strijdig was met de Europese regels voor natuurbescherming. De Raad van State heeft vervolgens het huidige PAS-beleid, waarbij een 'hypotheek op de toekomst' werd genomen, ongeldig verklaard (mei 2019). Op deze datum werd het verboden nieuwe economische activiteiten toe te staan op basis van het PAS. Vergunningen voor nieuwe activiteiten die stikstofuitstoot veroorzaken werden opgeschort en tal van bouwprojecten werden stilgelegd.

Hoe verder

Er is in natuurgebieden nog steeds een overschot aan stikstofverbindingen waarmee de vegetatie nog jaren flink zal doorgroeien. Er zijn dus nog steeds redenen de bodem af te plaggen en overtollige vegetatie uit duingebieden te verwijderen. Dit mede vanwege een andere doelstelling vanuit de Europese Habitatrichtlijn, te weten 'herstel van grijs duin'. Vanuit de Europese Habitatrichtlijn zijn er dus tegenstrijdige doelstellingen: enerzijds creëren en herstellen van grijs duin en anderzijds het realiseren van een Gunstige Staat van Instandhouding van de Nauwe korfslak. Het is dan ook zeker niet gezegd dat met het afschaffen van het PAS er in leefgebied van de Nauwe korfslak niet meer op grove schaal zal worden afgeplagd en dat er daarna geen vee meer zal worden ingezet om gebieden open te houden. Nu is het verder aan de natuurbeheerders om daarin evenwichtige keuzes te maken, waarbij beide doelstellingen een kans krijgen.

Inventarisaties, monitoring en Artikel 17-rapportage

Stichting ANEMOON coördineert sinds begin jaren negentig het populatieonderzoek naar Nederlandse weekdieren (mollusken). Dit wordt uitgevoerd binnen het Atlasproject Nederlandse Mollusken (ANM). Daarbij gaat het niet alleen om het vastleggen van de huidige verspreiding, maar ook om reconstructie van historische voorkomens en het leggen van verbanden tussen de verspreiding van weekdieren enerzijds en ecologische parameters en menselijk handelen anderzijds. Omdat de Nauwe korfslak door de Europese Habitatrichtlijn streng beschermd is, heeft het voorkomen veel aandacht.

Onderzoeksverplichting
In 2003 werd door het voormalige Ministerie van LNV in het kader van het Amendement Van der Ham de 'Inhaalslag Verspreidingsonderzoek'geïnitieerd. Het was de bedoeling de verspreiding van soorten vermeld in de Europese Habitatrichtlijn, zo goed mogelijk in beeld te brengen. In dat jaar kreeg ANEMOON van het Ministerie opdracht onderzoek uit te voeren naar de Nauwe korfslak en de Zegge-korfslak. Dit wordt sindsdien gedaan in het kader van het zogenaamde 'HabSlak-project', waarbij voor de soorten van de Habitatrichtlijn verspreidings-, monitoring- en ecologisch onderzoek centraal staan. In 2005 kwam hier nog bij de Platte schijfhoren en later ook de Wijngaardslak. De Platte schijfhoren staat in de bijlagen II en IV van de Europese Habitatrichtlijn, de Wijngaardslak in bijlage V. Kort samengevat betekent opname in bijlage II: alleen beschermd in daartoe aangewezen Natura2000-gebieden; Bijlage IV betekent: ook beschermd buiten de aangewezen N2000 gebieden. Bijlage V staat gelijk aan een verzamelverbod. Voor alle soorten, ongeacht op welke bijlage ze staan, geldt dat de EU verplicht is zowel de verspreiding, als de landelijke populatie(s) te monitoren. Daarbij dienen alle lidstaten van de EU hierover eens in de zes jaar te rapporteren; de zogenaamde Artikel-17-rapportage (soms ook wel Habitatrichtlijn-rapportage genoemd).

Sinds 2012 vindt het verspreidingsonderzoek naar de HR-soorten plaats op basis van aan- en afwezigheid in atlashokken van 10x10 km.Bij monitoring van de landelijke Nauwe korfslak-populatie, is het streven ten minste 300 monitoringlocaties (plots), eens per 6 jaar op dezelfde wijze te bemonsteren en de aantallen in monsters te tellen.

Netwerk Ecologische Monitoring (NEM)
Verspreidingsonderzoek wordt uitgevoerd op basis van 10x10 km-hokken; voor rapportages door lidstaten aan de EU is vanuit Brussel geen grotere nauwkeurigheid vereist. Het verspreidingsonderzoek en de monitoring van de landelijke populatie maken deel uit van het Netwerk Ecologische Monitoring (NEM), een samenwerkingsverband van overheden ten behoeve van de inwinning van natuurgegevens voor het beleid. Partners in het NEM zijn de ministeries van Landbouw Natuur en Visserij en van Verkeer en Waterstaat (Rijkswaterstaat), het Planbureau voor de Leefomgeving, het Centraal Bureau voor de Statistiek en de provincies. Het NEM wordt voor een belangrijk deel gevoed met natuurwaarnemingen van soortenorganisaties, verzameld door ruim 15000 vrijwilligers.

Kwaliteitsborging NEM
Voor alle meetnetten binnen het NEM, niet alleen die met vrijwilligers, geldt dat de kwaliteit van de methode en de resultaten word bewaakt door het Centraal Bureau voor de Statistiek, zoals bijvoorbeeld de representativiteit van de ligging van de monitoringlocaties en de verdeling van de inspanning over de tijd. Daarnaast berekent het CBS de landelijke populatie-indices en de trends. Resultaten worden gepubliceerd op de website van het Compendium voor de Leefomgeving.

WOT en Habitatrichtlijn-rapportage
De verspreidingsgegevens en trendresultaten worden door het CBS éénmaal per zes jaar doorgegeven aan de Universiteit van Wageningen (WUR) die in het kader van de Wettelijke Ondersteunende Taken de gegevens verwerkt tot een Artikel 17-rapportage, die de Nederlandse overheid aan de Europese Unie moet inleveren. Op basis hiervan wordt nagegaan voor welke soorten Nederland de zogenaamde 'Gunstige Staat van Instandhouding' op orde heeft. (De rapportage bevat overigens ook data over de kwaliteit van de Habitattypen, maar dat valt buiten het bestek van deze kadertekst.)
De eerstvolgende rapportage aan de EU is in 2024.

Gerapporteerde staat van instandhouding aan EU (2019)
Via deze link* is te zien wat door de Nederlandse overheid is gerapporteerd over de Nauwe korfslak. Bij (NL) zien we het volgende ingevuld staan:

Gerapporteerde Staat v. Instandhouding *V. angustior* 2019

Verspreiding:	Ongustig, ontoereikend
Populatie (aantalsontwikkelingen):	Ongunstig, slecht
Habitat voor de soort:	Ongustig, ontoereikend
Toekomstige verwachtingen:	Ongunstig, slecht (1
Overkoepelende beoordeling:	Ongunstig, slecht

(1 De toekomstige verwachting is gebaseerd op de aanname dat natuurbeheerders in het kader van de PAS en natuurherstel doorgaan met afplaggen van grote delen in de duinen en het inscharen van vee en o.a. in het kader van exotenbeleid doorgaat met rooien van populieren in leefgebieden van de Nauwe korfslak.

Nederlandse verantwoordelijkheid
Een belangrijk deel van de lidstaten van de EU heeft in de rapportage gerapporteerd over een afname van de Nauwe korfslak. Aangezien een belangrijk deel van de totale Europese populatie in ons land voorkomt, geeft dit Nederland een extra grote verantwoordelijkheid voor de instandhouding van deze soort (plus de biotopen waar de soort model voor staat). De Nederlandse natuurbeheerders hebben daarmee de sleutel in handen om via gunstiger beheer de huidge negatieve trend om te buigen naar een meer positieve trend.

* https://nature-art17.eionet.europa.eu/article17/reports2012/

Genaveld tonnetje — **Zoekd(w)ier** — *Lauria cylindracea*

Profielschets: Genaveld tonnetje

Zoekbeeld: Slak met een cilindrisch, langgerekt tonvormig tot spoelvormig huisje. Tot ruim 4 x 2 mm. De top is stomp. Er zijn 5-6 matig bolle windingen, de laatste is hoog en neemt meer dan 1/3 van de totale schelphoogte in. De mondopening is bij volwassen huisjes verdikt en vooral de buitenrand is vaak omgeslagen. Naast de mond zit een smalle maar duidelijk open navel. Rechtsboven in de mondopening loopt een sterke, vaak grijswit gekleurde tandplooi, die zich inwendig voortzet en al bij zeer jonge exemplaren zichtbaar is. Soms is er op de columella ook een zwakke tandachtige verdikking aanwezig. Bij jonge exemplaren zijn nog andere tandplooien aanwezig. De sculptuur bestaat uit vrij zwakke radiale groeven en groeilijntjes. De kleur is al dan niet glanzend lichtbruin. De mondrand is aan de buitenkant lichter bruin soms wat roodachtig. De omgeslagen binnenkant is licht grijswit. Op de huisjes zitten vaak klompjes modder vastgehecht, soms ook eieren van andere exemplaren. Het huisje lijkt oppervlakkig op dat van het (een stuk kleiner blijvende) mostonnetje en de nog veel kleinere korfslakken.

Leefwijze/voedsel: De dieren leven vaak in groepen van tientallen exemplaren, jongen en volwassenen door elkaar, op vrij vochtige of vochtige kalkrijke zandbodems van bossen en struwelen, Maar zijn ook te vinden op onder valhout en schors en op en tussen stenen, op muren, bomen en ander hard substraat. Vrijwel steeds in gebieden die onder menselijke invloed staan. Jarenlang was de soort alleen bekend van enkele vindplaatsen op Walcheren en op Texel. De soort breidt zich de laatste jaren echter uit en is o.a. ook op Schouwen te vinden, evenals in duingebieden langs de Hollandse kust en langs de rivieren. Daarnaast duiken de dieren door het hele land steeds vaker op in stadsparken en tuinen.

Bovenaan: Genavelde tonnetjes op een stuk karton. Onder links: volwassen, rechts jonge exemplaren. (Foto's: Herman Roode)

Herinnering: eerdere zoekd(w)ieren

Zoekdier najaar 2017 7(2)

Zebra-zeespin
Ammothea hilgendorfi

Spinachtige geleedpotige met 8 poten. In verhouding tot de meeste Nederlandse zeespinnen groot (spanwijdte 20 mm). Lijf klein, poten lang. Opvallend kleurpatroon: geel of meer oranje, de poten met zebra-achtige strepen/dwarsbanden. Exoot uit o.a. Stille Oceaan. Sinds 2013 in de Oosterschelde. Alle meldingen zijn welkom!

Zoekdier voorjaar 2018 8(1)

Vorskwab
Raniceps raninus

Stevige, donker- tot grijsbruine vis met een grijswitte buik, grote ogen en een grote brede kop. Het lijf wordt naar achteren toe smaller. Meestal 15-20 cm. Onder de kin zit een tastdraadje. Opvallend langzaam zwemmend. Laat zich goed fotograferen. Leeft solitair tussen stenen en wier, meestal tussen 1-20 m. Meldingen zijn welkom!

Zoekdier najaar 2018 8(1)

Gebogen traliemossel
Ischadium recurvum

Stevige mossel met sterk uitwaaierende ribben. De binnenkant is roodbruin. Wordt 4 (tot 6!) cm lang. Exoot, brakwatersoort. Eind 2018 ontdekt in het Noordzeekanaal en daar inmiddels zeer algemeen in riffen van de (exotische) Trompetkalkkokerworm. Mogelijk ook in andere barkwatermilieus. Meldingen uiterst welkom!

Zoekdier voorjaar 2019 9(1)

Genaveld tonnetje
Lauria cylindracea

Vrij kleine slak met een langgerekt tonvormig tot cilindervormig huisje. 4,4 x 2,1 mm. 6-7 matig bolle windingen. In de mond een opvallende tandplooi. Mondrand verdikt. Nauwe navel. Glanzend lichtbruin. West-Europese / Mediterrane soort. Kwam ooit voornamelijk voor op Walcheren, maar breidt zich de laatste jaren uit. Meldingen zeer welkom!

Afbeeldingen: v.l.n.r: M.A. Faasse, A. Aleman, R.H. de Bruyne, H. Roode/PICTAN